IZVORUL

Revistă de etnografie şi folclor

Nr. 33

Giula, 2012

Publicaţia Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria

Redactor
Emilia Martin

Corectură
Elena Rodica Colta

Fotografii

Arhiva Muzeului Erkel Ferenc
Fototeca săptămînalului Foaia românească
Colecţia Mariei Sarca Zombai
Emilia Martin

Editor responsabil
Maria Berényi

Publicaţie subvenţionată de
Autoguvernarea Minoritară Română – Sect. II. Budapesta
Autoguvernarea Românilor din Judeţul Bichiş

ISSN 0231-2131

Maria Berényi

Doine despre personalităţi istorice

Decenii de-a rîndul, studiind viaţa istorico-culturală a românilor din Transilvania şi Ungaria, de multe ori am dat de *Doina lui Lucaciu*. Pe parcursul cercetărilor mele, din întîmplare, am dat şi de *Hora lui Alexandru Roman*. Mi s-a părut atît de asemănătoare, încît am fost curioasă să aflu dacă în presa secolului al 19-lea, nu s-a scris ceva despre această coincidenţă. Spre surprinderea mea, am găsit reacţii, articole, răspunsuri interesante. Am decis ca acestea merită să fie publicate în paginile *Izvorului* şi împărtăşite cititorilor de astăzi.

În revista *Familia* din anul 1895 *Iosif Vulcan* publică un articol intitulat:***„Doina lui Lucaciu" - plagiată"***. Mai jos redăm pasaje întregi din acest material:

Cînd am cetit prima oară în „Foaia poporului" – „Doina lui Lucaciu" la primele rînduri numai decît mi-adusei aminte, c-am scris şi eu oarecînd, în onoarea dlui Alexandru Roman, un astfel de cîntec. Dar neavînd timp să caut prin colecţiunea mea de ziare, n-am putut să constatez asemănarea dintre ele.

De atunci auzind doina aceea cîntîndu-se în mai multe rînduri, tot mai mult mi s-a înnoit în memorie versul meu de odinioară şi-n cele din urmă mi s-a părut că acela este identic cu ceea ce auzeam acuma. Spre a mă convinge, frunzării foaia mea umoristică „Gura Satului" ce redactasem înainte de 25 ani în Pesta şi unde, după cum mi-aduceam aminte, am publicat acea improvizaţiune.

Şi nu m-am înşelat. În „Gura Satului" din 1870, nr.10, de la 5/17 martie, găsii ceea ce căutai, adecă „Hora lui Alexandru Roman". Cetindu-o şi asemănîndu-o cu „Doina lui Lucaciu", numai decît mă convinsei, că doina aceasta e plagiată după „hora" mea.

Ca şi onorab. public cetitor să poată primi convingerea că am dreptate, voi reproduce aici amîndouă. Mai întîi însă am să dau oareşcare desluşiri privitoare la istoricul „horei" mele. Fac asta cu atîta mai vîrtos, căci generaţiunea actuală pare a necunoaşte că încă înainte de un pătrar de secol şi mai bine, ziariştii noştri politici Alexandru Roman, Gruia Liuba şi Ioan Poruţiu au fost osîndiţi la închisoare de stat şi au suferit la Vaţ cîte un an şi mai bine.

Dl Alexandru Roman, care pe timpul acela redactase ziarul politic „Federaţiunea", a fost condamnat într-un proces de presă în 6/18 martie 1869 la închisoare de stat de un an de zile şi la amendă de 500 fl. Însă chiar în ziua aceea alegîndu-se deputat la ceica în Biharia, sentinţa nu s-a putut executa decît la începutul anului 1870, în închisoarea de stat din ***Vaţ.***

Sub impresiunea acelei întemniţări am scris eu strofele, pe care le-am publicat în numitul an şi număr al „Gurei Satului" sub numele foii, şi care sună astfel:

Hora lui Alexandru Roman

1
Plînge mierla prin păduri,
Robu-i Roman la unguri
Pentru sfînta direptate
Că noi n-avem din ea parte.

2
Stâpînii s-au mîniat
Că Roman a cuvîntat
Şi-n dietă şi-n tipar
A spus chinul nost amar.

3
Nu fi mierlă supărată,
Nu-i robia ne-ncetată,
Vine-o dalbă primăvară
Fi-va Roman liber iară.

4
Spune-i dragă păsărică,
Ca să rabde fără frică;
Că dacă s-a libera
Noi toţi l-om îmbrăţoşa.

5
Juni, bătrîni şi copiliţe,
Împletindu-i cununiţe,
Toţi ca prieteni l-om primi
Şi fierbinte l-om iubi.

6
Fiva Roman liber iară
Pentru noi în astă ţară;
Pînă-i viu nu-l părăsim,
Hora lui o tot horim.

7
Că el bine s-a luptat,
Ca român înflăcărat,
Pentru ţară şi naţiune
A pretins el multe bune.

8
Sandru Roman să trăiască
Şi naţiunea să-nflorească;
Zeitatea să-i ajute,
Şi să-i dea putere-n lupte!

9
Dute mierlă, spune-i, spune,
Că-l aşteptăm cu cunune,
Cu iubire şi frăţie
Şi cu sărutări o mie.

10
Nu fi mierlă supărată,
Sboară sus la Vaţ îndată;
Sboară mică păsărea
Colo în prinsoarea grea.

11
Dute şi te pune-ndată
La fereasta încuiată,
Unde Roman în prinsoare
Nu vede nici cer nici soare.

12
Spune-i veste de la noi
Că nu mai suntem vioi,
Că de cînd el e închis
Niciodată n-am surîs.

13
Spune-i, mierlă, 'nchinăciune,
De la 'ntreaga sa naţiune,
Că toţi îl compătimim,
Că ş-acuma îl iubim!

14
Sandru Roman să trăiască
Şi naţiunea să 'nflorească;
Zeitatea să-i ajute
Şi să-i de-a putere 'n lupte!

1870 GURA SATULUI

Iată acuma şi Doina lui Lucaciu, aşa precum a apărut la Institutul Tipografic din Sibiu:

Martirului dr. Vasiliu Lucaciu

1
Cîntă mierla prin păduri,
Robu-i Lucaciu la Unguri
Pentru sfînta direptate
Căci noi n-avem din ea parte!

2
Nu fi mierlă supărată,
Nu-i robia ne-ncetată,
Vine dalbă primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară!

3
Nu suspina în zadar,
Du-mi-te pîn-la Sătmar,
Unde-i Lucaciu la-nchisoare,
Nu vede nici cer, nici soareŽ

4
Du-te şi te pune-ndată
La fereastra-i încuiată,
Şi îi spune-nchinăciune
de la 'ntreaga naţiune.

5
Spune-i multă voe bună
Şi că-i împletim cunună,
O cunună-n trei colori
Din mai multe dalbe flori!

6
Că el bine s-a luptat,
Ca Român înflăcărat,
Pentru ţară şi naţiune,
A pretins el multe bune!

7
Spune-i, mierlă dragă, spune,
De la-ntreaga sa naţiune,
Că noi cu toţi îl iubim
Pentru el în foc sărim.

8
Fi-va Lucaciu liber iară,
Pentru noi în astă ţară,
Pînă-i viu nu-l părăsim
Mai bine toţi ne jertfim!

Şiştaroveţ, 15/27 iulie 1893 George Bocu, învăţător
Institut Tipografic T. Liviu Albini în Sibiu

Punînd faţă în faţă ambele versuri, oricare cetitor îşi poate face confrontările şi astfel să-şi tragă concluziunea, că Doina lui Lucaciu publicată în 1893 este plagiată după „Hora lui Alexandru Roman" publicată în 1870.

Însă spre a pune aceasta în evidenţă mai clară, fiind că alcătuitorul n-a urmat în aceeaşi ordine, strofă după strofă, şi astfel comparaţiunea devine mai grea, să-mi daţi voie a vă face pe ciceronele în acest labirint.

Hora lui Alexandru Roman are 14 strofe, Doina lui Lucaciu 8. E bine, din aceste 8 nu este nici una care sau toată sau în parte să nu fie furată (...).

Prin aceasta cred că am probat necontestabil, Doina lui Lucaciu este plagiată după Hora lui Roman. Răposatul George Bocu a estras strofele cele mai bune şi schimbînd numele, le-a prezentat ca Doina lui Lucaciu. El desigur a crezut că

asta se poate, şi nu-i nevoie să arăţi izvorul de unde îţi înjghebi doina. Lumea l-a crezut, doina se cîntă pretutindeni. Iar dl Fava în scrierea sa despre români vorbeşte cu entuziasm despre Doina lui Lucaciu, numind-o o epopeă plină de lacrimi şi speranţe; aprins de admiraţiune pentru autorul ei, o traduce în italieneşte şi cuprins de regret spune că aceasta doină a fost cîntecul de lebedă al aceluia...

În faţa acestor manifestaţiuni, sunt dator a vini să protestez. Protestul meu, fireşte, n-are nici o consideraţie politică. Eu îmi reclam numai drepturile de autor.

Iosif Vulcan[1]

Cu două săptămîni mai tîrziu după publicarea articolului lui Iosif Vulcan, tot în *Familia* apare această relatare:

Doina lui Lucaciu

„Gazeta Transilvaniei" luînd act de articolul nostru din nr. 7, prin care am constatat, că textul Doinei lui Lucaciu este plagiat, arată că şi melodia este furată. Iată cuvintele numitului ziar: "Tot aci mai adăugăm ceea ce ni se comunică din partea unei persoane bine informate, că adecă melodia după care se cîntă aşa numită „Doina lui Lucaciu" nu este altceva decît un „lassú csárdás" pe care lăutarii ţigani din Beclean, (comit.Szolnok-Dobaca) îl cîntau deja cel puţin cu 5-6 ani înainte de aceasta muşteriilor atît Unguri, cît şi Români, între care erau şi sunt mulţi mai ales de prin Selagiu, Bihor şi Maramureş, cărora le place aceasta melodie. Nu ştim pe ce cale şi cum a ajuns această melodie ungurească să servească, schimosită, drept melodia pentru „Doina lui Lucaciu", şi nu putem să nu facem cu aceasta ocaziune observarea, că dacă noi Românii voim să ne cîntăm bucuriile şi durerile, atunci deoparte să nu plagiem texturi, căci doar vîna poetică încă nu s-a stins în poporul nostru, iar de altă parte, să nu recurgem la melodii străine şi mai ales la acele ale duşmanilor noştri, cînd avem noi melodii şi hori poporale româneşti atît de frumoase."[2]

Precum m-am aşteptat, am găsit şi o explicaţie celor scrise de Iosif Vulcan. *Sever Bocu*, fiul învăţătorului George Bocu, autorul *Doinei lui Lucaciu* în memoriile sale scrie astfel:

Cuvintele din „Doina lui Lucaci", tatăl meu le-a luat din „Doina lui Roman", cuvinte pe care le va fi declamat el ca elev de liceu în Beiuş. Doina lui Roman a rămas necunoscută, a lui Lucaci a devenit proprietatea naţiunii. Acesta a fost meritul tatălui meu. Iosif Vulcan şi-a reclamat la doi ani după intrarea prescripţiei juridice paternitatea, lăsîndu-l pînă atunci pe tatăl meu, care între timp a murit, să facă tot calvarul juridic, luînd acolo în faţa justiţiei eroic paternitatea pentru Doina lui Lucaci, care era a sa. Se poate să fi fost Vulcan autorul Doinei lui Roman, tatăl meu nu avea de unde şti aceasta. Doina lui Roman el o avea scrisă în notiţă fără nume de autor, căci în Gura Satului însăşi nu a apărut

iscălită şi nici în volumul de versuri al lui Iosif Vulcan nu figurează. În astfel de împrejurări paternitatea el nu o putea reclama decît în faţa tribunalului unde trebuia să apară şi să spună: „nu vreau să-l condamnaţi pe George Bocu, nu el e vinovat, eu sunt autorul". Fără aceasta, chestiunea rămîne o simplă micime peste care se poate trece... [3]

În presa secolului al 19-lea, mai precis în revista *Dreptatea* apărută la Timişoara am găsit şi o doină scrisă în cinstea memorandistului Ioan Raţiu, coleg cu Vasile Lucaciu.

Doina lui Raţiu

Cade frunza jos în vale
Tot Românul prinde jale,
Prinde jale şi suspin,
De la Raţiu din Seghedin.

Vîntul bate frunza pică
Inima ni-se despică
De durere şi de chin,
După Raţiu din Seghedin.

De la munte, din vîlcele,
Răsună doina cu jele
Doina sună jeluind,
Raţiu ascultă lacrimînd.

Fraţi Români din neam de frunte
Voi copii ca brazi în munte,
Hai cu toţi să ne jurăm
Lacrimele să-i spălăm,

Că-i păcat de-o rază vie
Să se stingă în robie,
Şi-i păcat de Dumnezeu
S-o stîngă duşmanul greu.

Seghedine Seghedine
Dumnezeu cum te mai ţine;
Mureş, Tisa pînă cînd
Te mai rabdă pe pămînt.

Verde-i bradul şi stejarul
N-a fi tot cum vrea ... duşmanul
Pune-om umeri doi cu doi,
Şi-a mai fi cum vrem şi noi

(Ecica română)
Vioara Magdu[4]

După apariţia acestei doine a circulat o variantă nouă a *Doinei lui Lucaciu*, care este şi publicată în cartea lui Tiron Albani.

Doina lui Lucaciu

„Sufletul caută manifestări. Dacă e apăsat într-o parte, se manifestează în altă parte. E ca fluviul. Dacă întîlneşte obstacole se umflă pentru moment, apoi cu o forţă înzecită rupe zăgazul şi spală tot ce-i stă în cale.

Românul era impilat şi sufletul izbucnea ca nişte fîşii de apă din fîntîna ţîşnitoare. Şi cînd aceste izbucniri se cristalizau, se transformau în doină. Munţii şi codrii, văile şi cîmpiile răsunau de durerea ce se manifesta prin aceste cîntece populare.

Cine le compunea? Cine le pune pe note? Poeţi şi compozitori anonimi, genii înăbuşite ale neamului românesc. Şi cînd ieşeau perfecte, erau ale tuturora, erau ale poporului românesc.

Zburau de la om la om, ca mierla din creangă-n creangă. Le cîntau tineri şi bătrîni, în pădure, la cîmp, la şezătoare, unde fetele torceau ca şi în cîrciumi, unde feciorii petreceau, şi unde sufletele indignate îşi vărsau amarul. Doina era un soţitor al drumeţilor, al durerilor din toate vremurile. Izbucnea odată, undeva, apoi se lansa, se întindea cu iuţeala fulgerului pe întreg întinsul ţării.

Pentru caracterul ei rebel, doina nu a plăcut stăpînirii şi a fost interzisă sub aspre sancţiuni. Dar baioneta jandarmului şi întunericul puşcăriei, cum ar fi putut să împiedice o izbucnire a sufletului amărît?

Şi... pedepsele repetate au fost zadarnice, căci prigoana contra memorandiştilor şi în special contra lui Vasile Lucaciu au dat naştere unei Doine noi, o doină care întărea sufletele şi le făcea capabile să reziste oricărei prigoane. Doina lui Lucaciu a răsunat stăruitor cu toată opreliştea printre munţi, pe văi, prin păduri, pe cîmpuri şi prin sate şi oraşe. În urma ei se înduioşau inimile şi se încleşteau pumnii, iar jandarmii cu pene de cocoş zadarnic alergau să o prindă, căci ea era ca răsunetul pădurii, cînd o căutai într-o parte se auzea din altă parte.

Cîntă mierla prin păduri, of, of, of,
Robu-i Lucaciu la unguri
Pentru sfînta libertate
De care noi n-avem parte,
Pentru sfînta libertate
De care noi n-avem parte.

Nu fi mierlă supărată, of, of, of,
Nu-i robia ne-ncetată,
Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară,
Vine dalba primăvară
Fi-va Lucaciu liber iară.

Nu suspina în zadar, of, of, of,
Du-mi-te pîn-la Sătmar,
Unde-i Lucaciu la-nchisoare,
Nu vede nici cer, nici soare,
Unde-i Lucaciu la-nchisoare,
Nu vede nici cer, nici soare.

Vîntul bate, frunza pică, of, of, of,
Inima mi se despică,
De durere şi de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin,
De durere şi de chin
Că-i Lucaciu la Seghedin.

Seghedine, Seghedine, of, of, of,
Dumnezeu cum te mai ţine?
Mureş, Tisa pînă cînd
Te mai ţine pe pămînt?
Mureş, Tisa pînă cînd
Te mai ţine pe pămînt?„[5]

Precum vedem varianta nouă a *Doinei lui Lucaciu* e redactată din versurile, strofele lui *Hora lui Alexandru Roman şi Doina lui Raţiu*.

Doina lui Lucaciu este o poezie dedicată preotului Vasile Lucaciu, supranumit "Leul din Şişeşti", luptător pentru drepturile naţionale ale românilor din Transilvania şi Ungaria. A fost foarte populară la sfîrşitul secolului al 19-lea şi primul deceniu al secolului al 20-lea.

A fost scrisă de învăţătorul *George Bocu* din Şiştarovăţ, la sfîrşitul lui iulie 1893 şi a fost publicată mai întîi în *Foaia poporului,* fiind apoi preluată şi popularizată şi de alte publicaţii româneşti din Transilvania. Autorul versurilor a copiat şi adaptat textul după *Hora lui Roman,* scrisă de *Iosif Vulcan* şi publicată la Pesta în revista *Gura satului* în anul 1870. Hora era dedicată jurnalistului *Alexandru Roman*, predecesor al lui Vasile Lucaciu în lupta pentru drepturile românilor ardeleni.

Cîntată individual sau în grup, instrumental sau vocal, *Doina lui Lucaciu* a devenit simbol al luptei pentru eliberare şi emancipare naţională a românilor din Transilvania, aflată între anii 1867-1918 în stăpînirea Ungariei, membră a Imperiului dualist habsburgic.

În momentele de amplificare a luptei naţionale a românilor din Transilvania, în fruntea căreia s-a aflat figura "Leului din Şişeşti", cîntarea sau fredonarea *Doinei lui Lucaciu* putea să fie motiv de întemniţare. Simbolizînd rezistenţa activă şi aderenţa la scopurile propovăduite de dr. Vasile Lucaciu, doina era considerată de către autorităţile timpului ca un semn al răzvrătirii româneşti împotriva autorităţii statului maghiar.[6]

Mai jos redăm biografiile celor trei personalităţi istorice, în a căror cinstire s-au scris horele şi doineşe, pe care le-am prezentat.

Vasile Lucaciu

Vasile Lucaciu, supranumit „Leul din Şişeşti” (n. 21 ianuarie 1852, Apa, judeţul Satu Mare - d. 29 noiembrie 1922, Satu Mare, judeţul Satu Mare) a fost preot român greco-catolic, luptător pentru drepturile românilor din Transilvania şi Ungaria, deputat în Parlamentul de la Budapesta, deputat în Parlamentul de la Bucureşti, politician, memorandist.

S-a născut în familia învăţătorului şi cantorului Mihai Lucaciu din satul Apa, judeţul Satu Mare. Mihai Lucaciu a condus şcoala confesională greco-catolică românească din sat. Bunicul lui Vasile Lucaciu a fost Vasile, iobag, iar străbunicul lui Vasile Lucaciu a fost Luca. Numele de familie Lucaciu provine de la transformarea numelui de botez Luca, al străbunicului, în numele de familie Lucaciu.

Vasile Lucaciu a învăţat la şcoala sătească, de care se ocupa tatăl său, pînă cînd acesta a fost mutat din satul Apa în Baia Mare, judeţul Maramureş, în anul 1858. Timp de patru ani Vasile a urmat cursurile şcolii băimărene. A fost cel mai bun elev al acestei şcoli, aşa că după ce a încheiat perioada de studii aici, tatăl său l-a înscris la gimnaziu. După terminarea gimnaziului a fost înscris la liceul din Ungvár, Ungaria. Acolo a locuit la unchiul său, profesorul de teologie Nicolae Tóth, ajuns mai tîrziu episcop de Eperjes.

Neputînd suporta rigurozitatea şi orientarea filomaghiară a bătrînului său unchi, Vasile l-a rugat pe tatăl său să îl mute de aici. Tatăl său a vrut să îl ducă înapoi la Satu Mare, dar Vasile a cerut să fie trimis la Oradea, la liceul premonstratens. Neavînd bani pentru această călătorie, mutarea la Oradea a părut imposibilă. Dar Vasile Lucaciu a pornit pe jos spre Oradea, mîncînd pîine goală şi dormind în clăi de fîn, găsite în drum, sau sub cerul liber.

Ajuns la Oradea, Vasile s-a întreţinut cu greu, dînd lecţii copiilor bucătarului de la Episcopia Romano-Catolică. Liceul premonstratens din Oradea a constituit pentru Vasile Lucaciu o mare dezamăgire, mai ales din cauza disciplinei foarte severe, la care era supus aici.

Decepţionat de liceul pe care şi-l alesese, l-a abandonat şi s-a înrolat în armata austro-ungară, dar aici a făcut cunoştinţă cu o lume şi mai dură şi care îi solicita şi mai multă disciplină. Disperat, a apelat la tatăl său, pentru a-l scoate din armată, ceea ce acesta a reuşit cu mari eforturi financiare.

Eliberat din armată, V. Lucaciu a dat examen pentru clasa a VI-a de liceu şi a participat la concursul pentru stipendiile acordate de Episcopia greco-catolică română, pe care l-a cîştigat. Cu banii din aceast stipendiu a plecat la Roma, unde a studiat clasele a VII-a şi a VIII-a de liceu şi s-a înscris la Teologie.

A absolvit Teologia *doctor cum laudae*. S-a întors după şase ani în Transilvania, în anul 1874, cu titlul de doctor în teologie şi filozofie. Avea 22 de ani.

Prima slujbă pe care a primit-o V. Lucaciu a fost cea de preot în satul Sâncraiu, unde a păstorit timp de trei ani.

În acest timp a colaborat la publicaţiile româneşti *Gazeta Transilvaniei, Foaia Poporului* şi *Tribuna,* tot acum intrînd în legătură cu conducătorii românilor din Transilvania, dr. Ioan Raţiu, Gheorghe Pop de Băseşti, Aurel Suciu (*originar din Chitighaz*), Teodor Mihali.

După trei ani petrecuţi ca preot în Sâncrai, a fost numit profesor de religie la gimnaziul de stat din Satu Mare. Aici a desfăşurat o activitate intensă, începînd cu insistenţă să ceară introducerea limbii române în gimnazii şi licee. A făcut în acest sens numeroase intervenţii la guvernul maghiar şi a scris o serie de articole în ziarele româneşti, care apăreau la Braşov, Arad, Sibiu şi Blaj. Efectul obţinut a fost invers. În loc să obţină ceea ce şi-a dorit, şi-a atras ura colegilor maghiari şi a autorităţilor statului ungar. Dar legea în vigoare în acea perioadă spunea că profesorii sunt inamovibili, aşa că, oricîte obstacole administrative i se punea, pe cale legală Vasile Lucaciu nu putea fi înlăturat din şcoală.

Totuşi, pentru a-l scoate din liceul sătmărean şi a-l îndepărta de zonele locuite de români, ministrul Instrucţiunii, Trefort Ágoston, i-a propus postul de secretar

general al ministerului, pentru care trebuia să se mute din Transilvania în Ungaria propriu-zisă. Realizând capcana în care era atras, V. Lucaciu a refuzat categoric postul propus, spunînd: *„Guvernul nu are atîtea milioane, pentru cari eu să decid să părăsesc poporul român şi să mă înstrăinez de neamul meu”.* A doua zi a fost trimis la Lucaciu, de către ministru, episcopul Ioan Szabó de Gherla, cu misiunea de a-l convinge să plece de la Satu Mare. Acesta a reuşit să îl convingă, arătîndu-i lui Lucaciu că din poziţia de la minister va putea să facă mai mult pentru români decît de la gimnaziul din Satu Mare.

Lucaciu a acceptat, dar a fost numit pînă la urmă nu secretar general al ministerului Instrucţiunii, ci profesor la Losoncz, în Ungaria. Timp de un an şi-a făcut datoria aici, dar văzînd că nu se mai întîmplă nimic, a demisionat şi fără a mai aştepta răspunsul ministerului, a plecat direct la Gherla.

Ajuns la Gherla, a cerut episcopului Ioan Szabó o slujbă ca preot, chiar şi în cea mai săracă parohie, cu singura condiţie ca aceasta să fie românească. Ca urmare, a fost numit preot în satul Şişeşti din judeţul Maramureş. În acest sat, V. Lucaciu s-a hotărît să ridice o biserică românească din piatră, pe care a reuşit să o construiască cu bani din donaţii, pentru că satul era prea sărac să o poată finanţa. Arhitectura bisericii a fost imaginată de V. Lucaciu asemănătoare cu cea a Catedralei Sf. Petru din Roma.

La sfinţirea bisericii, sub acoperiş, se putea citi inscripţia pusă de el, care spunea "Pro S Unione Omnium Romanorum", ceea ce se putea traduce ca "Pentru Unirea Tuturor Românilor", formulare interpretabilă, pentru că se putea referi la unirea tuturor românilor într-o singură ţară sau la unirea religiei ortodoxe a românilor cu cea greco-catolică. Totuşi, discursul lui Lucaciu nu a lăsat nici un dubiu la ce unire se gîndise el: aceea a tuturor românilor într-o singură ţară. Drept urmare, a fost mustrat de episcopul Ioan Szabó, care l-a acuzat de instigare la revoltă a românilor, mustrare rămasă fără alte urmări pentru Lucaciu. Această inscripţie şi acest discurs a marcat intrarea lui Vasile Lucaciu în lupta politică, pentru drepturile românilor din Transilvania şi Ungaria.

La propunerea lui dr. Ioan Raţiu, Vasile Lucaciu a fost ales membru în Comitetul Partidului Naţional Român din Ardeal, în rîndurile căruia va rămîne pînă la moarte. Lupta lui Vasile Lucaciu a continuat prin articole scrise în ziarele româneşti şi prin discursuri ocazionale, ţinute cu prilejul peregrinărilor sale prin Ţara Moţilor şi a Maramureşului. În această perioadă şi-a cîştigat imaginea de profet al românilor, ajungînd să fie foarte iubit de ţăranii români.

Activitatea sa de propagandă pro-românească nu a putut rămîne neobservată de autorităţile maghiare, care în scurt timp l-au arestat, în urma unei întruniri ţinută la Tăuţii de Jos. A fost condamnat la închisoare de Tribunalul din Satu Mare şi aruncat în temniţă, unde a fost foarte prost tratat, în speranţa că va muri.

În anul 1892 a fost condamnat din nou pentru un delict de presă, pentru că scrisese un articol în *Tribuna*, în favoarea unor ţărani bătuţi de jandarmi. Abia ieşit din închisoare, e acuzat că ar fi pus la cale explozia casei notariale din Ferenzei, cu toate că autorul a fost cu totul altcineva, şi anume notarul comunal, cu care el nu avea nici o legătură. Cu toate că era nevinovat, a fost condamnat la

două luni de închisoare şi amendă de 50 florini, apoi pedeapsa i-a fost majorată la patru luni de închisoare.

Tot în anul 1892 a participat, împreună cu fruntaşii românilor din Transilvania, la redactarea faimosului *Memorandum*, care dorea să-i prezinte împăratului Austro-Ungariei, Franz Iosif, nedreptăţile la care sînt supuşi românii în statul maghiar. După redactarea Memorandului, cea mai mare parte a fruntaşilor români a fost de părere, ca acesta să fie păstrat în dosare şi să fie înaintat împăratului altădată, cînd se va ivi o ocazie favorabilă. Vasile Lucaciu a fost cel mai aprig susţinător al acţiunii imediate, ceea ce nu s-a întîmplat. Retras la Şişeşti, după participarea la redactarea Memorandului, el a continuat să publice, în presa românească, articole care vorbeau de persecuţiile, la care erau supuşi românii de către autorităţile maghiare. Ca urmare, a fost din nou arestat şi întemniţat. Această arestare i-a determinat pe membrii Comitetului Naţional să decidă înaintarea Memorandului către împăratul habsburg imediat ce Vasile Lucaciu ieşea din închisoare.

Trei sute de delegaţi români au fost aleşi pentru a prezenta Memorandul la Viena, împăratului, şi ei au fost conduşi de dr. Vasile Lucaciu. Împăratul a refuzat să se întîlnească cu delegaţii şi să primească Memorandul, trimiţîndu-l guvernului maghiar, care a dezlănţuit teroarea împotriva petiţionarilor.

Întors acasă, Lucaciu a scris o circulară, prin care convoca membrii Comitetului Naţional la sfat, pentru a vedea ce e de făcut în situaţia creată. Circulara sa "dacă n-aş avea cerneală v-aş scrio cu sîngele meu, pentru a vă face să lăsaţi teama şi să veniţi să începem lupta, lupta cea mare, care ne va aduce izbăvirea. Trebuie să ne-o aducă, fiindcă dreptatea e cu noi" nu a mai fost multiplicată, pentru că au intervenit din nou autorităţile. Din nou Vasile Lucaciu a fost arestat şi aruncat în închisoare, la Seghedin.

Vasile Lucaciu devenise un personaj de legendă pentru români, care au înţeles că luptă pentru drepturile lor naţionale, încît poporul a început să-i cînte doina. Aceasta a devenit un asemenea simbol, încît cei, care îndrăzneau să o cînte, erau vînaţi de jandarmii maghiari.

După eliberarea din închisoarea din Seghedin, Lucaciu a fost urmărit permanent de autorităţi, i s-a cenzurat corespondenţa sau i s-a reţinut la poliţie, a fost izolat pentru a nu mai putea comunica cu nimeni. Mai mult, episcopul Ioan Szabó, făcînd jocul autorităţilor, l-a suspendat din postul de preot al satului Şişeşti, din cauza inscripţiei pusă pe biserica din sat. Vasile Lucaciu a făcut apel la Papa de la Roma, care a numit o comisie, care i-a dat dreptate lui Lucaciu, pedepsindu-l pe episcop.

În anul 1894 a fost din nou tîrît în proces de către autorităţi, de data aceasta în chestiunea *Memorandului*. A fost condamnat la cinci ani de închisoare, cea mai mare pedeapsă acordată unui memorandist. Procesul a avut un larg ecou în Europa, iar în anul 1895 regele Carol I al României a intervenit pe lîngă împăratul Franz Iosif, pentru a-i graţia pe memorandişti, ceea ce s-a şi întîmplat.

Lupta lui Vasile Lucaciu a continuat în presă, pentru trezirea maselor de români la conştiinţă naţională. În anul 1907 a fost din nou întemniţat la Seghedin, din cauză că a împărtăşit în scris ideea de libertate naţională. În acelaşi an, Comitetul

Naţional l-a propus pentru a fi candidat la deputăţie în circumscripţia electorală Beiuş, judeţul Bihor, contra candidatului guvernului, contele Tisza. Lupta pentru deputăţie a fost dură, cu implicarea masivă a autorităţilor şi mari persecuţii la adresa votanţilor români. V. Lucaciu a ieşit cîştigător, cu o zdrobitoare cifră de 75% din voturi în favoarea sa. Astfel, Vasile Lucaciu ajungea deputat în Parlamentul din Budapesta.

Primul discurs al lui Lucaciu în Parlamentul din Budapesta a avut ca subiect cererea de drepturi pentru românii din Transilvania şi Ungaria, în administraţie, justiţie, învăţămînt etc. Lupta sa a continuat în Parlament până la izbucnirea Primului Război Mondial.

Cu riscul pierderii vieţii, Vasile Lucaciu a trecut în România împreună cu Octavian Goga. Aici a început să îi viziteze pe toţi miniştrii români, pentru a-i determina să angajeze România în război, pentru cucerirea Ardealului. A participat masiv în presă la propaganda favorabilă intrării României în război de partea Antantei.

Pentru că i se motiva că guvernul român aşteaptă să vadă ce va face Italia în război, Vasile Lucaciu a plecat în această ţară, unde a desfăşurat ample acţiuni de propagandă pentru intrarea acestei ţări în război de partea Antantei, sperînd că România, văzînd exemplul, va face la fel.

Revenit în ţară după intrarea Italiei în război de partea Aliaţilor, V. Lucaciu a fost ales preşedinte al Ligii Culturale, membru în Federaţia Apărării Naţionale, desfăşurînd o activitate şi mai intensă pentru ca România să intre în război pentru eliberarea Transilvaniei. Eforturile sale au fost încununate de succes, la 15 august 1916 România intrînd în război şi începînd invazia în Transilvania.

Vasile Lucaciu a pornit la mobilizarea românilor ardeleni, foşti soldaţi austro-ungari, pentru a constitui regimente de voluntari, care să lupte în armata română, pentru eliberarea Transilvaniei. A avut din nou succes, mii de voluntari ardeleni, din rîndul prizonierilor din Rusia, formînd regimente şi alăturîndu-se armatei române. După această reuşită, a plecat în S.U.A, unde a reuşit să organizeze unităţi de voluntari români care au luptat în armata americană trimisă pe frontul din Franţa.

La 1 Decembrie 1918, la Marea Unire de la Alba Iulia, Vasile Lucaciu a primit, la propunerea Consiliului Dirigent, funcţia de membru în acesta, fără portofoliu, el aflîndu-se încă la Roma. Acest gest a fost recunoaşterea

Bustul lui Vasile Lucaciu

eforturilor depuse de Leul din Şişeşti pentru realizarea Marii Uniri.

După Marea Unire, în anii 1919 şi 1920, Vasile Lucaciu a fost ales deputat de Baia Mare în Parlamentul din Bucureşti. Una dintre cele mai importante propuneri ale sale ca deputat român a fost legată de reforma agrară. El sfătuia ca marile proprietăţi să nu se fărîmiţeze excesiv, ci să fie date ţăranilor, care să le lucreze în asociere, pentru a avea cîştiguri mai bune sau în caz contrar măcar să i se asigure ţăranului român mijloacele necesare de producţie, fără de care nu putea lucra eficient pămîntul cu care fusese proaspăt împroprietărit.

Pe motive de sănătate s-a retras din viaţa politică, dar stăruindu-se pe lîngă el, s-a lăsat convins să candideze din nou din partea Partidului Naţional Român pentru un post de deputat, în iarna anului 1922. A fost înfrînt prin falsificarea voturilor şi chiar a fost agresat fizic de către contracandidat. După acest eveniment, s-a retras din viaţa politică, trăind în izolare, uitat de majoritatea celor pentru a căror drepturi naţionale luptase.

După o boală care l-a ţinut la pat circa trei luni, dr. Vasile Lucaciu, supranumit "Leul din Şişeşti" pentru vehemenţa şi forţa cu care îşi susţinea cererile politice, a murit în noaptea de 29 noiembrie 1922, în casa sa din Satu Mare. A fost înmormîntat la biserica din Şişeşti, judeţul Maramureş.

În semn de recunoştinţă, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu l-a decorat post-mortem cu Ordinul „Steaua României” în grad de mare comandor (depusă pe sicriul său). De asemenea, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu l-a avansat, post-mortem, la rangul de vicar episcopesc.[7]

Alexandru Roman

Alexandru Roman (n. 26 noiembrie 1826, Auşeu, judeţul Bihor - d. 27 septembrie 1897, Sebeş), îndrumător cultural, publicist, membru fondator al Academiei Române.

Studiile primare şi secundare le-a terminat la Beiuş şi Oradea. A urmat cursurile universitare la Viena, unde a studiat filosofia, matematica şi teologia. A fost profesor la gimnaziul românesc „Samuil Vulcan" din Beiuş. Aici a fost primul profesor, care a ţinut prelegeri în limba română. Din 1851 a devenit profesor titular de limba română la Academia de drept din Oradea, iar din 1862 profesor de limba română la Universitatea din Budapesta. De altfel el a fost iniţiatorul, fondatorul catedrei de limbă şi literatură română de la universitatea din capitala ungară.

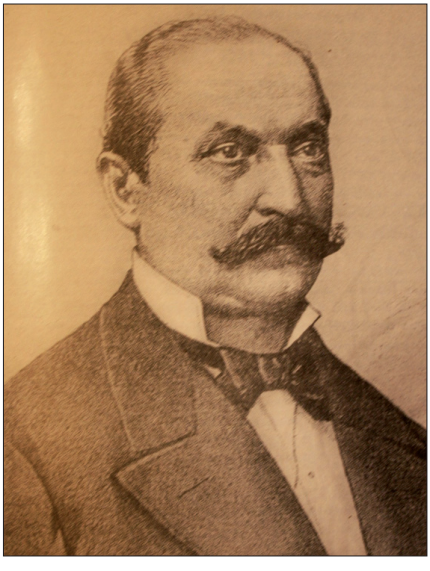

Alexandru Roman

În 1866 Alexandru Roman s-a numărat printre membrii fondatori ai *Societăţii Literare Române,* cea care a devenit Academia Română. De asemenea, s-a mai numărat printre organizatorii *Societăţii de Lectură a Junimei Române Studioase (*1851) şi ai S*ocietăţii Petru Maior* (1862). A fost redactor al gazetelor *Concordia* (înfiinţată la Budapesta în 1861, în colaborare cu Sigismund Pap, pînă în 1866) şi la Federaţiunea (1868 - 1876), înfiinţată tot de el la Budapesta. În paginile acestor reviste el a publicat articole deosebit de virulente, care i-au atras numeroase procese de presă, şi care au culminat cu *Pronunciamentul* de la Blaj din 1868, articol pentru care a fost condamnat la un an de închisoare la Vaţ.

Între 1865 şi 1888 a fost deputat în parlamentul maghiar, unde a apărat drepturile românilor din Transilvania şi Ungaria.[8]

Ioan Raţiu

Dr. Ioan Raţiu (n. 19 august 1828, Turda - d. 4 decembrie 1902, Sibiu), nepot de frate al lui Vasile Raţiu, a fost un om politic român transilvănean, avocat, unul din întemeietorii Partidului Naţional Român din Transilvania, al cărui preşedinte a fost între 1892-1902. A fost unul din principalii autori ai *Memorandumului* adresat în 28 mai1892 împăratului Francisc Iosif I în numele naţiunii române din Transilvania.

Studiile primare le-a urmat la prima şcoală românească din Turda, înfiinţată în anul 1785 în casele Bisericii Greco-Catolice din Turda Nouă. Şcoala purta titulatura de „Şcoala împărătească", fiind subvenţionată de către Împăratul Iosif al II-lea şi sprijinită de către Episcopul Ioan Bob.

Studiile medii le-a efectuat la gimnaziul greco-catolic din Blaj, iar în 1847 a fost admis la seminariul teologic din Blaj, de unde episcopul Ioan Lemeni l-a trimis la seminariul central din Budapesta. În anul 1848 Ioan Raţiu a organizat o legiune împreună cu fratele său Partenie, verii săi primari Ioan Raţiu (Tribunul) şi Nicolae Mureşan (martir paşoptist) şi Alexandru Arpadi (martir paşoptist), al cărei comandant a fost căpitanul cezaro-crăiesc Gratze. Această legiune a fost implicată în mai multe lupte contra armatelor revoluţionare maghiare, mai ales în iulie 1848, în lupta împotriva generalului Farkas Kemény, care a fost înfrînt şi scos din Munţii Apuseni.

Ioan Raţiu

După revoluţie, în anul 1850, Ioan Raţiu a început studiul dreptului la Viena, de unde s-a întors în 1854 la Pesta, unde a urmat doctoratul in drept. A obţinut titlul de doctor în drept în anul 1857 la Budapesta cu teza: *Theses ex universa jurisprudentia et scientiis politicis*.

A început avocatura la Budapesta, apoi a activat la Cluj, iar în 1860 s-a înscris în baroul Sibiu, unde şi-a deschis propriul cabinet.[9]

Am adunat acest material „documentar" cu scopul de a face cunoscută cititorilor revistei Izvorul *Doina lui Lucaciu*. Această doină a fost declamată, cîntată, fredonată generaţii de-a rîndul. Dar poate mulţi nu au cunoscut în ce împrejurări, prin ce căi s-a născut şi răspîndit această doină, foarte populară în rîndul românilor din Transilvania şi Ungaria.

Note

[1] *Familia*, 1895, nr. 7, p. 80-82.
[2] *Familia,* 1895, nr. 9, p. 108.
[3] Sever Bocu, *Drumuri şi răscruci - Memorii,* vol. I., Timişoara,1939.
[4] *Dreptatea*, 1895, nr. 6, p. 1.
[5] Tiron Albani, *Leul dela Şişeşti,* Editura Cercul Ziariştilor Oradea, 1936, p. 129-131.
[6] http://ro.wikipedia.org/wiki/Doina_lui_Lucaciu
[7] http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Vasile_Lucaciu
[8] http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Alexandru_Roman
[9] http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Ra%C8%9Biu

Gábor Dániel Ozsváth

Credinţe, superstiţii şi metode populare de prevenire şi tămăduire a bolilor la românii din Ungaria

„Să ne întoarcem la medicina naturală."

În zilele noastre a crescut interesul faţă de metodele medicinei naturale. Apar sute de cărţi şi lucrări din acest domeniu. Cauza principală se datorează întoarcerii omului la natură. Omul fiind speriat de efectele nu chiar dorite ale antibioticelor, ale tehnicii moderne, nu prea are încredere în produsele secundare ale industriei chimice. Paralel cu apariţia noilor medicamente, apar şi boli noi, necunoscute pînă acum, cu efecte înprevizbile.

Toţi ne amintim de bunicile noastre, care nu prea au avut încredere în medicamente, dar aveau reţetele lor, bine probate, pentru tusă sau diaree.

Sînt mulţi medici în lume – spune zicala –, iar totdeauna cînd cineva se plînge de vreo problemă, imediat sar trei, oferindu-i reţetă pentru vindecare. Oare de unde sînt atîtea tratamente? Dacă acceptăm faptul, că toţi vor sincer vindecarea bolnavului (şi asta trebuie să o acceptăm fără îndoială), putem considera că au experienţe personale sau cunosc, din auzite cazuri, respectînd şi ei, pe cei care au fost mai experimentaţi sau care i-au învăţat.

De unde această experienţă? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să ne uităm mai amănunţit la viaţa oamenilor simpli. Legătura între natură şi omul simplu e o legătură de multe ori probată, pusă la încercare prin apă şi foc. E o simbioză adevarată între om şi natură, din care fiecare trage folos.

Acest om simplu, totdeauna (crezînd în Dumnezeu) a ştiut că fiecare element din natură are rolul lui în acest sistem greu de înţeles. Toată viaţa lui a căutat acest rol. Aşa a ajuns să cunoască animalele şi plantele pe care le poate folosi. Treptat-treptat, a cunoscut animalele sălbatice şi pe cele pe care ulterior le-a domesticit, precum şi plantele cultivate şi cele sălbatice comestibile.

Cînd s-a îmbolnăvit, a încercat să se vindece singur. A căutat leac în cele ce se aflau în jurul lui. De multe ori a reuşit să se vindece. Şi a pus „medicamentul" la o parte pentru alte ocazii. Aşa, încet-încet a ajuns să aibă o „farmacie" utilă în jurul casei. „Să punem de- o parte, poate vom mai avea nevoie de ea noi sau alţii." Deja erau gata sfaturile pentru cei din urmă. Omul creştin a ştiut că a face un bine unui alt om, este un lucru bun în faţa „Celui de Sus".

La fiecare popor putem întîlni acei oameni, care în raport cu aşezarea satului au cunoscut bine care fiinţă a naturii la ce se poate folosi, care floare să o punem

în ceai contra tusei, care contra durerii de stomac, ce fel de rădăcină ne tămăduieşte la arsură.

Cînd „baiul" era mai mare, puterea leacurilor este întărită prin rugăciuni şi descîntece. Aproape în fiecare sat, între cei mai vîrstnici se află persoane, despre care se ştie că practică descîntecul cu mult succes, fiind foarte experimentat, pentru că a învăţat meseria de la cei de dinaintea sa . (Unii din aceasta îşi duceau traiul.)

Oameni mureau la vîrste înaintate fără să îi consulte vreun medic, deoarece medicul era departe, iar medicamentele scumpe. Nu au avut nici timp, nici mijloace de transport suficiente pentru a se putea bizui pe înţelepciunea medicilor. Dar nici încredere prea multă nu au avut în „domnii cu pantaloni". Iar „moaşa" şi „baba" erau din sat, din apropiere. Ele au tămăduit bolnavii din sat (iar dacă nu reuşeau, considerau că aşa era sortit de Dumnezeu) cu ierburile şi descîntecele lor.

Practica tămăduirii la românii din Ungaria

După cum ştim, naţionalităţile mici din Europa, îşi menţin existenţa etnică mai mult prin tradiţiile, credinţele şi obiceiurile populare proprii. Privind cu ochii folcloristului, găsim o lume mai arhaică, care are o legătură mai oficială cu cea majoritară. (Medicul, făcînd şi el parte din acest strat, este acceptat mai greu.) În cazul în care pe lîngă aceste motive mai întîlnim şi nişte împrejurări grele de trai, ca în cazul comunei Micherechi, nu este de mirare, că întîlnim oameni, care nu de mult au practicat şi ei aceste obiceiuri, pornind de la dansul lor, pînă la metodele populare de tămăduire a bolnavilor cu descîntece, cu plante, cu balegă, sau cu căldura cuptorului, cînd nevoile pentru tămăduire erau mari.

Iobagii de pe vremuri din această comună au trăit în condiţii foarte grele. Micherechiul a fost un sat cunoscut prin sărăcia lui, din cauza pămînturilor rele. Condiţiile erau prielnice pentru răspîndirea celor mai grave boli, mai ales în rîndurile celor mici făcând multe victime. În condiţii aproape neomeneşti au apărut şi nişte boli imaginare, foarte grave, cărora le-au atribuit origini supranaturale.

Am avut prilejul ca în timpul muncii mele de cercetare să cunosc tainele acestor practici magice de vindecare de la nişte femei bătrîne, care după mărturisirea lor, aproape treizeci de ani au practicat aceste metode, învăţînd de la cele mai vîrstnice şi experimentate femei ale satului care, devenind tot mai religioase nu au mai practicat aceste procedee. Ajungînd la concluzia, că aceste metode de vindecare sînt considerate păcat, nu se mai ocupă cu tămăduitul, deşi erau convinse că acest talent era un dar de la Dumnezeu.

Metoda de prelucrare

În lucrarea de faţă am să prezint bolile şi felul lor de prevenire şi vindecare, urmărind treptele vieţii omeneşti. Prevenirea nu numai azi, ci şi în trecut, a avut un rol mai mare decît vindecarea.

După cum ştim, la popoarele arhaice viaţa copilului nu începea cu naşterea, ci deja cu căsătoria părinţilor.

În lucrare vor fi prezentate metodele de prevenire a bolilor încă de la cununie, urmărind cu atenţie obiceiurile sătenilor pentru prevenirea bolilor, mai ales cînd femeia rămânea „grea". Vor urma obiceiurile şi credinţele legate de femeie din această perioadă:

– rituri şi credinţe legate de naştere
– primirea şi pregătirea noului născut
– bolile copilul şi tămăduirea lor
– bolile mamei
– boli din celelalte perioade ale vieţii omului

În cîteva cazuri am încercat să arat metodele şi obiceiurile din alte localităţi, în cazuri similare unde este posibil. (Plantele medicale şi apreciera de azi a metodelor din punct de vedere farmacoterapeutic.)

Prevenire – vindecare

Viaţa copilului începea cu cununia, viitorii părinţii se gîndesc la integritatea şi sănătatea viitorului copil. Pentru ca acest copil să fie frumos şi sănătos, mireasa la ieşire din biserică, de la cununie, încă din pragul bisericii privea spre soare, pentru ca viitorul ei copil *„să aibă faţa limpede ca şi soarele cînd îi ceru chistaş"*[1].

Dacă nu era atentă, putea să păţească ce a păţit o tînără femeie din Chitighaz (vezi întîmplarea publicată de Lucia Borza).[2]

Cu trecerea timpului, tînăra soţie, după cum e şi firesc, rămâne gravidă. Principalul pericol era avortul la care se adăuga frica ca, *„copilul să nu aibe semne pe el"*. Pentru evitarea acestor necazuri, femeile mai vîrstnice, crezînd în diferite superstiţii, îi atrăgeau atenţia femeii gravide,despre ce trebuie şi ce nu trebuie sa facă:

„Fata me, bagă într-on păhar flori de pipoc, pă iele pălincă, şi aşe le be, nu te teme, nu ţ-a mere pruncul!"

„Femeia terheşe pînă nici nu năştea, purta la ea or ave scris pe păpiroş Visul Măicii Sfînte, mai ţinea la ele tămîie şi purta ai la sîn."

„Femeia terheşe trebuia să aibă grijă şi de altceva. Să nu lovească uarice uă şi nu o lovască uaricine. Dacă tot s-o întîmplat dîntre lucrurile aşte uarecare atunci ie o trăbuit şi să gîndească la micuţ. Dacă nu s-o gîndit la el, atunci bistoş că inde mama s-o lovit, în locul acela pă micuţ s-o făcut pată, care o trebuit ş-o poarte tătă viaţa lui."

„Doamne feri că muiera terheşe şi să mnire la uarice şi să nu zică. – Doi sîntem, doi ne mnirăm, doi sîntem, doi ne uităm! Dacă aşte nu le zice, să pute întîmpla că micuţu şi samine la cele ce s-o mnirat (la cîne, mîţă, peşte, etc.)."

În clipa naşterii, femeia spunea rugăciunea Visul Maicii Sfînte. Obiceiul de a se ruga îl găsim şi la celelalte popoare. În judeţul Satu Mare de exemplu mamele în timpul naşterii spuneau următoarea rugăciune:

„Most segíts meg Mária,
Ó, irgalmas szűzanya!
Keservét a búnak, bajnak
Eloszlatni van hatalmad.
Hol már ember nem segíthet,
A te erőd nem törik meg.
Hő imáid gyermekeidnek,
Nem, te soha nem veted meg.
Hol a szükség kínja nagy,
Mutasd meg, hogy anya vagy.
Most segíts meg Mária,
Ó, irgalmas szűzanya.
Mária jó anyánk,
Őrizz meg az éjen át,
A halálos bűntöl és
Egykor az örök kárhozattól.
Ámen."

Este de înţeles că mamele totdeauna erau îngrijorate de sănătatea viitorului copil, şi, pentru a-l feri de boli, erau capabile de orice.

Primirea nou-născutului

În timpul naşterii deja trebuia să fie pregătit leagănul copilaşului. *„Să nu poată fi înştimbat de strigoi."*

„În pătuţul copilului, sub periniţă s-a pus tămîie, grîu şi leac de sare." (Grîul fiind seminţa lui Hristos, tămîia reprezentînd darul dus la naşterea lui Hristos, şi sare că trebuie la pîine.) *„Cînd le-a pus di toate, o legat de chilin, şi a pus la cap, să apere de rău, să nu fie bolnav, şi nu fi putut înştimba."*

„De multe ori strigoii înştimbau micuţul. Pruncul înştimbat pînă-i lume nu se putea scula de pe pat. A fost pe la noi în sat, că muierea a născut bine, că apoi copilul fiind înştimbat, nu mînca numai dacă ii dădea în gură, a trecut un an, doi, nu mişca brîncile, n-o scula din pat, şi apoi, a ştiut mama, că acesta nu-i bine, pruncul a fost înştimbat. N-o putut tămădui cu nimica. Pruncul a fost înştimbat pînă nu s-a pus mama în pat. A murit, nu-şi-a putut umbla toată viaţa, n-a ştiut nici vorăvi."

„Noul născut de multe ori îl închinau lui Dumnezeu. Închinîndu-l către o icoană de pe perete spuneau : Creştere bună, Dumnezeu să te păzească de cile rele!"

Nu numai copilul, ci şi mama era predispusă îmbolnăvirii. O boală cunoscută era gălbănarea. Se tămăduia astfel:

„Din ceară de stup se făcea on păhar şi o linguriţă. În păharul acela se pune linguriţa, on inel de aur şi pă aşte apă sfînţită. Apa asta trebuie băută cu linguriţa dă ceară. Nouă dimineţi, înaintea răsăritului de soare. Dă multe ori s-o tămădit mamele."

Sănătatea copilului

Copii mici de multe ori nu dormeau bine, plîngeau, erau răi. Părinţii, ascultînd femeile experimentate, căutau cauzele bolii şi încercau să-i vindece.

„A fost furat somnul copilului. Cînd copilul nu putea dormi, i se furase somnul. Acest somn de multe ori era furat de porci. Mama copilului, în timp de noapte, trebuia să fure un fir de pai fără să trezească porcii, şi să pună în belci la copil. Dacă a reuşit, şi n-a observat nici copilul, nici porcii, somnul a fost furat înapoi. Cînd plîngea copilul mult, mama copilului făcea motroşcă dînt-o zranţă, pune pită, ţucur şi mnez, le băga în gura micuţului ş-o sugă. Dacă asta nu a ajutat, trăbuia dăscîntat de o babă experimentată dă răsplîns. Aceasta trebuia spus cînd pruncul dorme. După dăscîntec trăba suflat peste prunc di tri uări în cruce. Dăscîntecul de răsplîns aşa e:

„Tută-mută, fată de pădure,
Măriei nu-i da plîns, nu-i da rîs,
N-o culca, n-o sătura, n-o adipa,
Ca Maica Sfîntă, care u-o dat,
Bine culca-u-a, bine sătura-u-a,
Bine adipa-u-a şi somn curat i-a da,
Măria să trăsară curată, luminată,
Ca Dumnezeo cînd o dat-o,
Nimică nu i-o fost
Nimică şi nu-i fie,
Pînă în veacu dă vecie!"

O altă boală a fost *„diuătetul"* (deochiul). Acesta era constatat de mamă printr-o metodă simplă: Mama lingea fruntea copilului şi dacă era sărată, atunci copilul era diuăteat de cineva. Pe copil l-a durut capul, nu şi-a putut ridica mîinile, picioarele, i-a fost greaţă. L-au putut deochia oamenii fără vrere, cînd se uitau mai cu drag la copii. Boala se vindeca în felul următor:

„Pe aceea vreme erau vaci, aveau gardul de spin, în septembrie 14, la ziua crucii, puneam balegă de vacă pe gard (spuneau babele mai bătrîne, că numa aceea e bună pentru descîntec, care era adunată de ziua crucii). *Cînd era uscat, strîngeam şi ţineam uscat. Cînd era cineva diuătet, începetam focul şi pe jar puneam din balega aceea şi ţipam de şapte ori în ulceaua cu apă. Apa trebuia luată noaptea de la fîntînă şi să fie neîncepută. Între timp spuneam:*

Doamne mare de Maică Sfîntă,
Primeşte tu rugăciunea şi cererea
Care făcem noi
Dacă s-ar spăla fiul acesta,
Cu apa aceasta, să tămăduiască.

Tăt dă şapte ori ziceam, cînd ţipam jar în ulcea. Din apă a băut de trei ori şi ce a rămas, a dus acasă şi a băgat cînd spăla, spăla tăt, şi s-a tămăduit."

Pentru tămăduirea deochiului sînt cunoscute mai multe descîntece:

„Doamne mare Maică Sfîntă,
Ajută-ne, tu vezi ce lucrăm
Ajută să treacă durerea de cap
De la pruncul ăsta,
Tămăduieşte, ca tăţ bolnavii
Ai tămăduit.
Vindecă-l, dacă se poate,
Dacă nu se poate, să fie pe voia ta.
Noi nu-ţi poruncim,
Noi strigăm, şi-ţi cerem ajutorul,
Numai tu poţi ajuta,
Tu ne poţi tămădui,
Ţi-am adus noi daruri,
Înaintea ta, şi înaintea beteagului.

Cînd gătam de descîntat, cu trei degete pe pămînt, unde eram, făceam cruce."

„Iară Doamne,
Tu-m ajută, Maică Sfîntă,
Io mă rog ţie.
Tu-m ajută mie!
Să luară 99 de strîgoi cu 99 dă bosorcăi
Pă cale, pă mare,
La jumătate de cale să-ntălniră cu Maica Sfîntă
Maica Sfîntă în grai grăie.
– Unde mereţ voi 99 de strigoi şi 99 de bosorcăi?
– O, Maică Sfîntă Preascurată, bine faci că ne-ntrebi,
Că noi merem la Duri, sînjele şi i-l bem,
Carne şi i-o mîncăm, dă moarte şi-l lăsăm.
– O, 99 de strigoi şi dă bosorcăi,
Napoi hăinărescu-vă,
Cumpănescu-vă
Cu cuvîntu'mneu,
A lui Dumnezeu.
Nu mereţ voi acolo, ci mereţ la mare,
Că ieste acolo o ştucă crăpată,
Beţ-îi sînjele, carne i-o mîncaţi,
Dă moarte o lăsaţi!
Duri să trăsară luminat,

Ca Dumnezeo cînd l-o dat.
Nici on bai n-o avut,
Nici on bai şi n-aibă.
Cu gura descîntatu-i-am
Cu aburi suflatu-i-am.
Dăscîntecu-i dă la mine,
Leacu-i dă la tine!" [3]

Ca descîntecul să fie cu efect, erau utilizate cifrele magice 7 sau 9, de cîte ori trebuia spus descîntecul sau de cîte ori trebuia desenată crucea.

În privinţa altor boli am găsit anumite metode de vindecare.

„Cînd copilul nu dormea destul, i-am făcut ceai din coajă de mac, acesta îi dădeam, după ce a băut, nu am avut probleme cu ea un timp."

„Cînd pe copil îl durea stomacul, îi frecam burtuţa, şi de multe ori s-a tămăduit."

„Dacă multă vreme n-a avut scaun, mama i-o făcut lapte fiert cu mult ţucur în el, să fie dulce tare."

„Cînd i-o mărs doba, îi unjeam cu unsoare ţîpată în apă fierbinte, după ce apa s-o răcit, o rămas unsura la suprafaţă, u-am strîns, să nu fie sărată. Cu untura aceasta o unjeam, trebuia să avem grijă să nu fie sărată, dacă-i sărată, nu e bună pe pieluţa lui. Din unsuriţa aceea făcea baba o lecuţă lapte, şi cu această s-a tămăduit. Alţî îi dădeau cafă fără lapte, şi zamă de ştevi.

Să mai vindeca şi cu descîntec, cînd copilul dormea, dă dobă:

Traştiţăle-băbiţăle, nu te juca cu măţele
Ce-i în rînza pruncului, fie în rînza cocoşului.
Ce-i în rînza cocoşului, fie în rînza pruncului.
Copilul nimica să nu-i fie,
Dă astăzi în veac dă vecie!"

Cînd copilul nu creştea potrivit vîrstei sale, avea durere mare de cap, şi nu putea sta pe picioare, deşi avea vîrsta de 3-4 ani, cînd capul se umfla la el, ziceau că era îmbolnăvit de *„boala cînească"*. Această boală se putea vindeca în felul următor:

„Mama punea într-o ulcea apă şi luminări la brîncă. Eu meream acolo cu un cuţit în apă, şi cu un fir de mătură, şi ziceam că lăcaşul şi răutatea din casa aceasta(...), să se ducă pe veci din casa asta, pe gunoi să rămînă toată boala, să iasă din pruncuţul ăsta micuţ.

Tu, Doamne, Dumnezeul meu,
Tu, acela, care eşti în cer,
Tu, singur numai poţi tămădui,
Asta noi nu le putem,
Noi cerem ajutorul tău,
Tu ne poţi ajuta,

Ajută-mi şi mie.
Doamne, ajută şi la părinţii,
Să crească pruncul în pace,
Şi să fie sănătos!

Ziceam de multe ori, şi măturam cu mătura toată apa, învîrteam, şi cu cuţitul, şi măturam răul dîn casă.

Tămădeşte fiul, să fie sănătos,
Să aibă viaţă
Să se tămăduiască dacă mai are,
Dacă nu, să fie după voia ta, Doamne!
Nu-ţi poruncesc, nici nu poruncim,
Noi numai ne rugăm şi cerem
Ajutorul tău, Doamne:
Că numai tu, Doamne,
Cel ce stai acolo, sus în cer,
Acela poate ajuta."

Uşa s-a lăsat deschisă la pruncul bolnav. La miazănoapte, femeia a mers acolo să dăscînte. Părinţii au mers acolo şi ei, cînd au auzit, că dăscîntătorul a intrat. Mama şi tata puneau apă la foc, spăla micuţul cu apa aceea descîntată. Descîntătoarea a cerut ajutor de la Dumnezeu, pentru cel descîntat.

Descîntecul de pojar se repeta de trei ori, după care tot de trei ori se sufla, în formă de cruce pe faţa copilului.

„Ieşi, pojar
Şi te ţîpă-n jar,
Că dacă nu-i ieşi,
Eu t-oi cumpăni
Şi t-oi alunga.
Cu 99 dă evanjelii
Şi cu 99 de trundii,
Dă la Todor dîn faţa obrazului,
Dîn jinjinele măselelor,
Dîn rădăcinile ghinţîlor,
Dîn creierii capului,
Dîn auzul uretilor.
Că io cu vîrvu cuţîtului t-oi lua,
Pă mare t-oi alunga,
Acolo şi te topeşti,
Şi nu zăboveşti,
Ca spuma pe mare
Şi scopitu su' picioare.
Doamne, dă-i leac,
Doamne, tămădeşte-l?"

Un alt descîntec, de orbalţ, se descînta repetat tot de trei ori pentru a fi cu efect.

„Mă întîlni cu Maica Sfîntă ie mă-ntrebă.
– Ce te cînţ?
Ce te văieţ?
– Cum nu m-oi cînta?
Cum nu m-oi văieta?
Că mi s-o ţîpat orbalţ verde,
Obralţ roşu,
Orbalţ dă 99 dă feluri,
În 99 dă tipuri.
.....
Că mîndru v-oi culeje,
Dîn creierii capului,
Dîn faţa obrazului.
Cu mătura t-oi mătura,
Ca banii t-oi împroşca.
Acolo în mare
Acolo şi ptară,
Ca roua să sore,
Ca scopitu su picoare."

O dată cu creşterea copilului s-au înmulţit şi necazurile. De multe ori s-a întîmplat, că se *„sclîntea"* brînca ori piciorul la copil. Această boală se vindeca în felul următor:

„Se spăla bine, după aceea se ungea cu unsoare dă porc, şi între timp se dăscînta:

Doamne, Isusă Christose, Maică Sfîntă.
Tu eşti mama lui Christos,
Porunceşte-i să ne dăruiască vindecare,
La bolnavul acesta,
Să treacă bolile,
Să tămăduiască,
Doamne, auzi, ascultă-ne,
Îndeplineşte-ne cerere,
Dă-ne ajutor,
Că tu eşti ajutorul nostru,
Tu, acela, care eşti sus în cer,
Tot colo locuieşti,
Iar tot pe pămînt priveşti.
Ajută-ne să ne rugăm în ceas bun,
Să se tămăduiască acest beteag."

Descîntecul avea efect în cîteva zile.

Redăm şi un alt descîntec de sclîntit, care se repeta de 9 ori, în timp ce ungeau partea dureroasă.

„Iară, Doamne, tu-m' ajută, Mărie, Maică Sf.!
Să luară Toder dă la casa lui pă cale mare.
Cînd o fost la jumătate de cale,
Să întîlni cu nişte trîntituri,
Cu nişte izbituri.
Şi-l luară, şi-l trîntiră,
Şi-l izbiră,
Picioru d-a stîngu îl sclîntiră.
Iel să tînguie şi să amăre,
Nimen-n lume nu-l auze,
Numai Maica Sf., Preacurată
Dă su poala raiului,
Dă su poarta cerului.
Maica Sf. în grai grăie.
– Ce te cînţ?
Ce te văieţ?
– O, Maică Sf., cum nu m-oi cînta,
Cum nu m-oi văieta?
Că m-am luat dă la casa me pă cale,
Pă mare.
Cînd am ajuns la jumătate dă cale,
Mă întîlni cu nişte trîntituri,
Şi nişte izbituri.
Mă luară,
Mă trîntiră,
Mă izbiră,
Picioru mi-l sclîntiră.
Maica Sf. în grai grăie.
– Nu te cînta,
Nu te văieta,
Că iară t-i vindeca.
Carne cu carne,
Ciont cu ciont,
Ptele cu ptele,
Sînje cu sînje,
Măduă cu măduă.
Tu să trăseri curat şi luminat,
Ca încasu ce Dumnezo t-o dat.
Nici on bai n-ai avut,
Nici on bai şi nu ai.
Cu gura i-am dăscîntat,

Cu aburi l-am suflat.
Dăscîntecu-i dă la tine,
Doamne, leacu-i dă la tine."

Cînd copilul a avut febră *„o fost lázas": „Puneam haină udă pă el, peste ceia udă, uscată. Mama îl punea în pat, a fost la care nu trecea de la rece, la ăla s-a pus cald. Se punea în pat, pe care o încălzea înainte, la tălpi se punea într-o haină nisip cald, şi se punea o pătură peste ea, peste ceia caldă se punea alta, ca să steie căldura acolo. Dacă nu se tămăduia, le dădea tea, făcută din verdeţuri de pe hotar. În ea era aprobojtorjăn şi frunză de măr butie."*

„Cînd am fost răcit, mama făcea tea, din coji de nuci, o beam, şi trecea."

„Cînd eram răciţi, făceam pat peste cuptor, duceam duna acolo, şi căldura aia a scos răceala."

Tot la această boală în judeţul Satu Mare se propunea: *„contra tuşei şi a răcelii, în vremuri se făcea ceai din coajă de nuci bine sfărîmate. După mulţi era cu folos."* [4]

„... Cînd omul meu a venit din bătaie acasă, de la Donkanyar, era tare beteag. A fost răcit tare, de n-o putut nici să meargă, nici a lucra, era aproape járóképtelen ... M-am dus peste tăt, unde am auzit că este doctor, dar nu-l putea tămădui nimeni. L-am dus o dată la o muiere, şi le-am vorovit ce are, am fost în Rămănie, peste tăt, dar nu se tămăduieşte. Ne-a zis. Ar trebui băgat în cuptor, după ce să scoate pita. Era mare, şi nu încăpea, a zis muierea. Nu-i bai, cînd scoateţi pitele, puneţi-l în pat, puneţi pe el un lepedeu, apoi pita lîngă el. Aşa i-am făcut. Trei pite i-am pus de o latură, trei pe altă – l-am culcat în spate în pat, o pită i-am pus la spate, una i-am pus la picioare. Am pus peste pită un pocroţ, peste pocroţ dună, acolo l-am ţinut două ceasuri de vreme. După aceea le-am luat de acolo, l-am pus în alt pat, pregătit, că ălalatul a fost ud de el. Şi a şezut trei zile acela în pat. Din tăt în tăt se simţea mai bine. În ziua aceea am făcut post, n-am mîncat nimica, de dimineaţa pînă seară, am făcut rugăciuni dimineaţa, seara, apoi, la miazăzi, împreună cu mă-sa. Dumnezeul ne-a ascultat rugăciunea, şi s-a tămăduit încet-încet, peste un fertai de an deja putea lucra."

Cînd s-a ars cineva. *„Ungeam cu unsoare de porc, în care băgam nişte verdeţuri, ca pana cucului. Unsoare o făcem în aşa fel: Sfărîmam pana cucului, puneam praful în unsoare. De trei ori la zi schimbam la rană, dacă nu era rana prea mare, o dezlegam, că se tămăduia mai repede."*

„La arsătură puneam albuşala de la ouă, sau uloi... Dacă acestea nu au avut efect, şi rana începea să se obrîntească, atunci chemam în ajutor pe Maica Sf. prin următorul dăscîntec:

Să luară păcuraru'pă dîn sus dă mare,
Oile pă dîn jos dă mare.
Păcuraru'începu să a strîga,
Oile începură a jdera,
Păcuraru'înceta dă a strîga,

Oile încetară dă jderat,
Buba încete dă obrîntit.
Iară, Doamne, tu mă ajută,
Mărie, Maică Sf., i-o mă rog ţîie,
Cu gura i-am dăscîntat,
Cu aburi i-am suflat.
Descîntecu-i dă la mine,
Leacu-i dă la tine!"

Cînd cineva a avut exanteme: *„La această boală făceam ceai din verdeţuri, puneam în ea iarba lui tatchin, frunză de vişin şi romon. Exantema se spăla cu ceaiul ăsta, pînă se usca şi se tămăduia."*

Pentru durere la ochi: *„Numai cu tea din romon trebuia să fie spălată. Nu avea voie să mănînce usturoi. Dacă l-a durut şi capul, le descîntam de soare săc."* [5]

În judeţul Satu Mare vindecau durerea de ochi cu un procedeu asemănător. *„Puneam comprese făcute din cărpă înmuiată în ceai de muşeţel."* [6]

La dureri mari de cap: *„Aşa s-a descîntat, dar numai seara, cînd se făcea întuneric. Făceam rugăciune cu mătură în brîncă şi cu cuţit, descîntam ca durerea de cap de la beteag să se ducă, să să tămăduiască:*

Soare săc, soare săc, ieşi din capul de la ...
Ieşi din capul acesta,
Du-te acolo, unde soarele scăldeşte,
Soarele străluceşte,
Şi străluceşte lumii toate întregi
Dar de aicea ieşi,
Să iasă greutatea,
Să iasă răul din beteagul ăsta ...,
Din acest suflet, şi să să tămăduiască."

Dureri de stomac: *„Făceam unsoare de brusturi. Prăjeam pana cucului, ţîpam în unsoare şi puţină făină în ea. O storceam bine, ungeam cu unsoarea asta brusturul, cînd le-o dorut doba. Lucrînd, am zis rugăciuni."*

Pentru durere la ficat: *„Făceam tea, strîngeam iarba lui tatchin şi coada şoricelului (strîngeam vara, uscam şi ţineam într-o ladă, între leacuri), şi din ceaiul ăsta le-am dat de băut."*

„Am fiert coada şoricelului, am ţîpat pe ea o lecuţă de ţucur şi puţină unsoare, l-am mai fiert un fărtai de ceas, dacă s-a răcit, le-am băgat în mîncare. Am făcut mai multă ca să ţină cam două săptămîni, pe cine îl durea maiul, de la ăsta se tămăduia."

Prin prizma fitoterapiei

E interesant, că putem găsi metode de vindecare similare la diverse popoare. De exemplu tămîia o foloseau şi egiptenii, macul era cultivat pentru opiu de că-

tre chinezi încă din antichitate, folosirea căldurii în vindecarea bolilor de răceală e o metodă aplicată şi azi, dar în loc de pîine acum folosim perna electrică sau împachetatul cu ceară.

Există multe plante de leac, folosite şi de alte popoare. Unele sînt folosite şi în farmacoterapia modernă, pentru preparaea medicamentelor.

Brusture – Apróbojtorján (Agrimonia eupatoria L.)

Este folosit în Micherechi la copiii cu febră, contra răcelii. În dicţionarul farmaceutic ceaiul făcut din această plantă este bun pentru vindecarea bolilor căilor respiratorii, a stomacului, a ficatului şi a rinchilor. Uzul extern este recomandat pentru spălarea rănilor şi „bubelor".

Coada şoricelului – Cickafark fű, egérfark fű (Achilea milefolium L.)

Este amintită ca leac contra durerii ficatului. În acelaşi dicţionar ceaiul făcut din această plantă este recomdat pentru îmbunătăţirea funcţionalităţii ficatului, a bilei şi a digestiei, contra durerilor genito-urinare, pentru vindecarea bolilor sistemului respirator. Ca uz extern, se poate folosi cu succes în special la inflamaţii, în vindecarea ochilor şi a gingiei.

Pana cucului – Kakukkfű (Thymus serpyllum L.)

Este folosit la răni produse de arsură şi la durerile de stomac. În dicţionar ceaiul este propus contra tusei şi ca antispastic. Ca uz extern, planta este utilizată în unsori calmante şi contra mîncărimii.

Romon – Székfű, kamilla (Matricaria chamomilla)

Este folosit contra senzaţiei de arsură la ochi, prin spălare, contra eczemelor, contra răcelii.

Conform dicţionarului ceaiul e un bun calmant, e antispastic, stimulează digestia, edezinfectant, şi se mai propune contra bolilor digestive. Ca uz extern este propus pentru comprese şi spălarea ochilor inflamaţi, la clătirea anghinei şi în caz de amigdalită.

Concluzii

Prin aceste rînduri am vrut să prezint cîteva cazuri în care medicina populară se îmbină cu metodele ştiinţifice în ceea ce priveşte efectele leacurilor folosite.

Un alt capitol al medicinei populare îl reprezeintă descîntecele care, deşi se bazează pe superstiţii, de multe ori au fost utile în tămăduirea bolnavului, „beteagului".

„A avea încredere în vindecare, e pasul cel mai important spre tămăduire." Aceşti oameni interogaţi în cadrul cercetării au avut încredere, au vrut să vindece şi să se vindece. Munca multă nu le-a permis să piardă timpul.

Pe lîngă acestea, erau o serie de boli care de multe ori nu aveau ca bază probleme fiziologice ci psihice. Tratamentul principal al acestor boli şi în zilele noastre constă în eliminarea condiţiilor care le-au provocat. Pentru acest scop şi

descîntecele erau utile, iar utilitatea lor consta şi în invocarea numerelor magice, cum ar fi 3, 9, 7, 77, 99 etc. Aceste numere sînt motive des întîlnite şi în creaţiile populare care erau aproape de sufletul credincios al omului simplu.

Tendinţa readucerii medicinei naturale în viaţa noastră e un proces în desfăşurare. Medicina, în necontenita ei explorare şi exploatare a naturii, pentru cunoaşterea şi controlarea ei în scopul ocrotirii oamenilor, caută mijloace cît mai adecvate în domeniul naturii. Civilizarea şi artificializarea mediului depăşeşte posibilităţile actuale de adoptare la condiţii noi create. Omul intră în ele cu un bagaj genetic format cu mii de ani în urmă pentru alte condiţii. Acceleraţia depăşeşte capacitatea organismului de a folosi şi determina apariţia unor boli noi. Sindroamele de dezadaptare şi poluare, afecţiuni evoluînd paralel cu progresul culturii. În combaterea lor, medicina se adresază din nou naturii, pentru a obţine noi remedii capabile de eficienţă superioară.

Plante de leac în colecţia Muzeului Erkel Ferenc

Bibliografie

Anastasiu E., *În lumea plantelor de leac,* Bucureşti, 1969

Borza Lucia, *„Asta nu-i minciună…" Credinţe şi superstiţii din Chitighaz,* In: Izvorul Revistă de etnografie şi folclor, Publicaţia Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, Giula, 1984/2. 25. 35.

Candrea, *Folclorul medical român comparat,* Bucureşti, 1944

Constantinescu Corneliu, *Plantele medicale în apărarea sănătăţii,* Ed. RECOOP, 1979

Domokos Samuel, *Vasile Gurzău magyar és román nyelvũ meséi,* Budapesta, 1968

Ionescu Constantin, A*cupunctura un mit, o ştiinţă,* Editura Medicală, Bucureşti, 1985

Makay Béla – Kiss József, *Népi gyógyítások Szatmárban,* Budapest, 1988.

Martin Ladislau, *Credinţe şi descîntece legate de prevenirea şi vindecarea bolilor infantile în comuna Micherechi,* In: Din tradiţiile populare ale românilor din Ungaria 5., red: Gheorghe Mihăiescu, Tankönyvkiadó, Budapest, 1984. 36–49

Mihăilescu N., *Mierea şi sănătatea,* Bucureşti, 1977

Opriş Todor, *Plante unice în peisajul românesc,* Bucureşti, 1990

Ozsváth Mária, *Akupunktúra, természetgyógyászat a szemészetben,* Budapest, 1990

Informatori

Eva Iova, născută Buta, Micherechi, 1919
Ana Ruja, născută Costa, Micherechi, 1914

Note

[1] Textele înregistrate de la informatori nu au fost transcrise în mod fidel, în forma originală a graiului micherechean, de aceea nu sînt surse potrivite pentru analize lingvistice.
[2] Vezi: Borza, 1984. 33-35.
[3] Martin, 1984. 39.
[4] Makay–Kiss, 1988. 25.
[5] Descîntecul de soare săc: vezi la durerile de cap
[6] Makay–Kiss, 1988. 11.

.

(Lucrare de diplomă,
Institutul Pedagogic Juhász Gyula, Szeghedin, 1992)

Maria Ambruş

Obiceiurile legate de naştere la românii din Chitighaz

În cele ce urmează încerc să prezint obiceiurile legate de graviditate, de naştere şi de integrarea nou-născutului în familie, inclusiv în societate. Informaţiile din lucrare le-am adunat de la oameni care s-au oferit să-mi povestească despre timpurile vechi doar cu condiţia că vor rămîne anonimi, dorinţă pe care le-am respectat-o.

Obiceiurile vieţii de familie marchează momentele esenţiale din viaţa omului: naşterea, căsătoria, moartea. Vechimea acestor obiceiuri e diferită. Cele mai vechi par a fi cele de înmormîntare, legate de ritualul înmormîntării. La început popoarele primitive nu făceau deosebire între moarte şi somn. Înmormîntarea în poziţie chircită, de somn, este un rit primar determinat de această credinţă. Credinţele în continuarea vieţii de dincolo de moarte duc la îmbogăţirea acestor obiceiuri.

Locul al doilea în această evoluţie îl ocupă obiceiurile de naştere, dezvoltate mai ales în epoca matriarhatului. Omul trece de la instinctul pur biologic la o cunoştinţă socială: recunoaşterea neamului, a tribului, a ginţii. Trecerea la patriarhat a generat sentimentul de groază a părinţilor fără copii (prezent în basme). Aceasta înseamnă stingerea numelui. Obiceiurile de nuntă sînt cele mai noi. Au apărut şi s-au dezvoltat odată cu apariţia şi dezvoltarea vieţii de familie.

Spre deosebire de obiceiurile calendaristice, obiceiurile vieţii de familie nu se leagă direct de activitatea productivă a omului, nu au o funcţie strict utilitară. Planul de care se leagă este cel social-biologic, familia şi prin ea colectivitatea mai largă, şi numai indirect cel a vieţii economice.

Obiceiurile vieţii de familie, marcînd momente importante din viaţa social-biologică a individului şi a familiei, se practică la date diferite şi, de regulă, o singură dată în viaţa unui individ. Orice trecere de la o stare la alta implică trei etape esenţiale:

1. Despărţirea de vechea stare
2. Pregătirea pentru noua stare şi trecerea propriu-zisă
3. Reintegrarea socială într-o stare nouă.

Momentul cel mai important este al doilea. În această etapă individul care suportă trecerea este un izolat în raport cu restul colectivităţii, fiind în proces de transformare. Grija colectivităţii este ca această transformare să se realizeze. Întreaga durată a existenţei individuale este organizată deci în trei mari etape marcate ceremonial.

Prima etapă este naşterea: trecerea din lumea necunoscută în lumea albă. Obiceiurile de naştere vor fi dominate de rituri şi ceremoninaluri de integrare. Aceasta este deci marea integrare a noului născut în destinul său pămîntesc.

Obiceiurile legate de naştere pot fi grupate după două criterii:

a.) Ordinea cronologică

Cercetarea practicilor din timpul graviditãţii, al naşterii, şi respectiv, al celui de după naştere.

b.) Funcţia obiceiului

Precizează viitorul şi practicile menite să influenţeze viitorul copilului; rituri de apărare a mamei şi copilului de duhurile rele; obiceiuri intermediare; acţiuni pentru intreruperea sarcinii şi împiedicarea naşterii.

Materialul colecţionat şi prelucrat are în vedere aceste criterii.

În secolul al XVIII-lea despre concepţie, naştere, despre natura adevarată biologică a naşterii se ştia foarte puţin. Fenomenele acestea erau pline de misticism, femeile erau neliniştite din cauza superstiţiilor. Însă frica aceasta a avut şi baze reale, căci în acest secol aproape 25 de procente din numărul femeilor însărcinate au murit la naştere sau s-au îmbolnăvit grav. Naşterea era foarte periculoasă, femeia care năştea ajungea la răzorul vieţii şi morţii. Din cauza necurăţeniei, lipsei priceperii, lipsei de medic situaţia ei putea deveni şi mai gravă. Fetele, ba chiar şi femeile ştiau foarte puţin despre sexualitate, despre naştere. Discutînd cu femei mai vîrstnice din Chitighaz am aflat că, a fost o femeie gravidă, i-a sosit timpul cînd a trebuit să nască, dar ea nici habar n-avea pentru ce „u-o durut şelile şi i-o fost aşe dă rău". Despre astfel de lucruri nu se vorbea mai ales cu fetele nemăritate. Poate ruşinea, dar şi neştiinţa sînt cauzele întîmplării femeii pomenite. Cum spunea ea: *„atunci n-or fost aşe dă ocoş ca amu".* Tocmai din cauza neştiinţei adesea se întîmpla că, necunoscând timpul naşterii, ţărancele năşteau pe cîmp, fără nici un ajutor. Bineînţeles în aceste cazuri pericolul de infecţii era mare la fel şi mortalitatea infantilă, şi numărul de cazuri de femei, care au murit din cauza septimeciei sau a altor boli, legate tot de naştere.

Familie din Chitighaz în anii 1940

Acest lucru se mai poate explica şi cu credinţa populară conform căreia, dacă femeia gravidă lucrează în toată perioada sarcinii va naşte mai uşor, iar copilul care se va naşte va fi harnic şi îi va plăcea să lucreze.

Graviditatea

În trecut moartea unui copil sau a unui nou-născut nu era o tragedie, în multe cazuri însemna chiar bucurie, fiindcă familia numeroasă scăpa de încă *„o gură flămîndă”*. Despre întreruperea sarcinii şi uciderea nou-născutului există date şi informaţii încă din antichitate. Diferitele procedee de întrerupere a sarcinii erau cunoscute pretutindeni şi în ţara noastră, fiind deseori aplicate şi la Chitighaz. Femeile încercau să scape de sarcina nedorită prin băi fierbinţi, prin muncă fizică grea, prin consumarea drojdiilor şi prin înţepături. Aceste procedee – mai ales cel din urmă – aveau uneori conscinţe grave. Se întîmpla de multe ori, că după unele încercări de întrerupere a sarcinii, femeile trebuiau duse la spital şi nu erau rare cazurile cînd ele cădeau victimă acestor practici nereuşite. Femeile care *„or umblat să nu facă”,* adică care practicau întreruperea sarcinii – dacă se afla lucrul acesta – erau condamnate pentru fapta lor de întreaga comunitate sătească, pentru că întreruperea sarcinii era socotită moarte de om şi păcat pedepsit de Dumnezeu. Fiindcă femeia care şi-a întrerupt sarcina *„o omorît on suflet dă uom”*, se spunea că după moarte ea va ajunge în iad, şi niciodată nu se va bucura împreună cu copilul ei care, fiind *„suflet fără dă păcat”* ajunge în rai, devenind îngeraş.

Dacă femeia cădea „înt-alta stare” şi aştepta cu bucurie *„dîpa voie lu Dumnezo”* naşterea copilului, încă din prima perioadă a sarcinii începeau obiceiurile

Nuntă la Chitighaz

legate de această stare. Majoritatea ritualurilor menite să prevestească viitorul se practicau în timpul graviditǎţii, dar se cunosc unele care aveau loc încă înaintea acestei perioade sau altele care se practicau după naşterea copilului.

Dacă din întîmplare unei femei îi curgea apă în poală, se spunea că va fi botez. Dar cele mai multe practici erau menite să prezică sau să influenţeze genul copilului. De obicei părinţii doreau ca primul născut să fie băiat.

Aceasta pentru că un băiat însemna o nouă forţă de muncă iar pe de altă parte printr-un băiat era asigurată continuarea familiei respective. Diferitele simptome ale sarcinii erau şi ele ocazii de prevestire. Dacă o femeie în timpul sarcinii avea greţuri şi voma mult, iar naşterea întîrzia faţă de termenul prevăzut, se spunea că va naşte băiat. Dacă gravida avea pîntecele bombat, se credea că va naşte băiat, iar în cazul cînd avea pîntecele mare şi turtit se spunea că va da naştere unei fete. Şi în zilele noastre, chiar şi între tineri trăieşte credinţa că, dacă femeia gravidă pofteşte dulceaţă, va naşte fată.

Prin anumite ritualuri oamenii încercau să influenţeze calităţile şi aptitudinile copilului.

Încă la nuntă se aşeza un băieţel în poalele miresei, pentru ca viitorul ei copil să fie norocos în viaţă. De altfel, asocierea dintre băiat şi noroc este frecventă în practicile şi credinţele populare.

Astfel de pildă, dacă în ziua de Anul Nou un băiat trecea primul pragul unei case, însemna un an norocos pentru locuitorii casei respective. (Sau dacă cineva se visa cu un băiat, acest vis de asemenea însemna noroc.) Tot la nuntă, cînd ieşea din biserică mireasa, îşi ridica ochii spre cer, în credinţa că atunci va naşte copil frumos.

În viaţa mamei şi a copilului un rol însemnat l-au jucat şi anumite interdicţii magice. Aproape în toate cazurile într-o formă sau alta se poate constata o anumită analogie, o anumită asemănare. Foarte puţine sînt în schimb interdicţiile privitoare la regimul alimentar al femeii gravide. Femeia însarcinată nu avea voie să mănînce fructe strivite, fiindcă însemna că va naşte gemeni, iar sporul mare de copii era nedorit în familiile de ţărani săraci. La fel era interzisă şi consumarea aripilor de păsări, pentru că se spunea că fetiţa care se va naşte nu va şti să coasă. Femeile gravide trebuiau să se ferească de sperieturi, de uimiri şi admiraţii, fiindcă viitorul copilaş putea avea vre-o asemănare cu fiinţa sau obiectul admirat sau de care s-a speriat gravida. De exemplu dacă o femeie însărcinată s-a speriat de un animal urît sau l-a admirat, se credea, că şi copilul va fi la fel de urît. (Vecinile mele şi acum cred în aceasta, mi-au şi povestit un exemplu concret: o femeie însărcinată a văzut mulţi iepuri la televizor şi i-a admirat. Copilul născut avea cap de om, dar trupul îi semăna cu a unui iepuraş. Bineînţeles nimeni n-a văzut acest copila, numai au auzit, că s-a născut un copilaş cu oarecare boală, şi că copilul nici nu l-a adus acasă de la spital. Prin această întîmplarea am vrut să accentuez, că în zilele noastre mai trăiesc credinţele şi superstiţiile în legătură cu sarcina). Totuşi, speriindu-se sau văzînd un lucru neplăcut ori urît, gravida se putea feri de consecinţe zicînd: *„Doi sîntem, doi ne mnirăm, ori doi ne uităm, doi vindem”.* În acest caz copilul nu ar mai fi semănat cu lucrul văzut.

Femeile gravide se temeau mai ales ca nu cumva copilul să aibă vre-un semn de naştere. Conform credinţei populare, fiecare semn (aluniţă, pată) al nou-născutului se trage încă din timpul sarcinii, ca urmare a unui incident, pe care l-a avut tînăra mamă. Tocmai de aceea nu era voie ca cineva *„să să răstească"* către femeia gravidă, pentru că acolo unde gravida a fost atinsă de altcineva, pe locul corespunzător de pe trupul copilului va apărea o pată.

„Cînd am fost înt-alta stare cu fata me cei mai mică am furat o vişină. U-am şi mîncat dăloc, şi m-am şters pe brînci în rotie să nu fiu dă vişini. Dă mi-i crede, dă nu, cînd s-o născut o avut – şi are şi amu – o pată ca o vişină pă picior". Faptul acesta putea fi evitat dacă femeia gravidă povestea soţului întîmplarea.

Naşterea

Femaia însărcinată, cînd i se apropia ziua naşterii, *„cînd i-o vinit vreme",* de obicei rămînea acasă. Cînd i s-a împlinit vremea, soţul chema femeia, care pe lîngă lăuză era cea mai importantă persoană în timpul naşterii: moaşa.

În ceea ce priveşte naşterea ca atare, cele mai multe femei îşi aduceau pe lume copiii *„în casa cei mare",* în pat. Numeroase sînt însă şi cazurile naşterilor pe jos, pe podea. În timpul naşterii, în general, femeia care năştea era ajutată doar de moaşă, dar în unele cazuri mai asistau şi mama sau soacra. Moaşa a avut un rol important în viaţa copilului şi mai tîrziu, după naştere.

Înaintea şi în timpul naşterii cei ce erau afară – părinţii, soţul – citeau de mai multe ori Visul Maicii Domnului, crezînd că rugăciunea aceasta ajută pe oricine, pe bolnavi şi pe femeia care naşte.

Visul Maicii Domnului

„Precuvîntare

Această rugăciune s-a găsit la preasfîntul mormînt al prea Sfintei de Dumnezeu Născătoare şi pururea Fecioarei Maria, care tălmăcindu-se din greceşte, s-a tipărit în româneşte de mai multe ori, cuprinzînd şi următoarea precuvîntare:

Această rugăciune cine o va ceti cu credinţă pe toată ziua odată şi o va purta la sine, acela cu puterea lui Dumnezeu cel cu trei feţe proslăvit şi cu ajutorul prea sfintei de Dumnezeu Născătoare, va fi păzit de înecarea în rîuri sau în mare nici nu va muri de vreo moarte cumplită şi la boală îşi va afla mîngîierea sufletului său şi însănătoşire. Femeia însărcinată de o va citi în toate zilele, va naşte cu uşurinţă, iar cei asupriţi îşi vor dobîndi dreptate, cel ce se va supăra de duşmani şi de duhul necurat se va izbăvi şi la sfîrşitul vieţii sale, cu trei zile înainte de moartea sa va vedea în somnul său pe prea Sfînta de Dumnezeu Născătoare, cu ale căruia rugăciuni Hristoase Dumnezeule, mîntuieşte-ne pe noi.

Amin

„Cereţi şi vi se va da voauă,
Căutaţi şi veţi afla,
Bateţi, şi vi se va deschide”.
(Ev. Matei cap. 8:2)

Visul
ce a visat

Născătoarea de Dumnezeu mai înainte de a se răstigni Domnul nostru Iisus Hristos. Dormind prea Sfînta Fecioară Născătoare de Dumnezeu în muntele Eleonului, cînd a fost în cetatea Betleemului, a venit acolo Domnul nostru Isus Hristos şi a întrebat-o: Maica mea prea Sfîntă, dormi? Iară ea a zis: Fiul meu prea dulce şi prea frumoase Iisuse, am fost adormită şi iată că am visat straşnic vis pentru Tine. Şi a zis Domnul: Spune Maica mea visul ce ai văzut şi ea a zis: Fiul meu prea dulce, am văzut pe Petru în Roma şi pe Pavel în Damasc, iar pe Tine te-am văzut în cetatea Ierusalimului răstignit pe cruce lîngă doi tîlhari. Cărturarii, fariseii şi necredincioşii defăimîndu-Te foarte te-au batjocorit şi desculţ te-au judecat şi cu fiere te-au hrănit şi cu oţet te-au adăpat cu trestie şi cu toiag peste cap te-au bătut şi în sfîntul obraz te-au bătut şi în sfîntul obraz te-au scuipat şi cunună de spini pe capul Tău au pus şi unul din ostaşi cu suliţa în coastă te-au împuns, din care îndată a ieşit sînge şi apă. Soarele s-a întunecat şi luna în roşaţă s-a schimbat. Catapetazma bisericii de sus pînă jos în două s-a despicat, întuneric mare s-a făcut peste tot pămîntul, de la al şaselea pînă la al noulea ceas. Iosif şi cu Nicodim mi se părea că te coboară de pe cruce şi cu giulgiu curat te-au înfăşurat şi în mormînt te-au pus şi în iad te-au pogorît şi uşile cele de aramă le-ai sfărîmat şi zăvoarele cele de fier le-ai zdrobit, pe Adam şi pe Eva scoţîndu-i afară, şi înviind a treia zi te-ai înălţat la ceruri şi te-ai pus de-a dreapta Tatălui.

Iar Domnul a zis: Maica mea prea sfîntă, adevărat vis ai visat şi acestea toate cu voi să le pătimesc, pentru neamul omenesc. Şi de va scrie cineva visul Tău şi îl va ţine la sine, îl va purta în casa sa şi îl va păstra, de acea casă dracul nu se va apropia şi pe duhul cel necurat îl va goni; şi îngerul lui Dumnezeu va sta totdeauna lîngă dînsa de-a dreapta şi de năvălirile şi supărările, despre oamenii cei răi va fi mîntuit şi la drum de va călători şi va avea acest vis lîngă sine, acel om nu se va teme de grindină, de tunet, de fulger şi de toată moartea gravnică va fi ferit. Arhanghelul Mihail va fi lîngă dînsul, îndreptînd calea lui ori încotro va merge. La dreapta judecată va afla milă şi la ieşirea sa din viaţă mă voi arăta acelui om dimpreună cu Fiul, Maica Mea, şi îngerul meu va lua sufletul lui ducîndu-l în împărăţia cerurilor, veselindu-se acolo cu toţi drepţii, care din veac bine m-au plăcut mie. Amin.

O prea Sfîntă Doamnă, şi stăpînă fecioară de Dumnezeu Născătoare, primeşte nevrednica mea rugăciune şi mă păzeşte de moarte năpraznică şi-mi dăruieşte pocăinţă înaintea sfîrşitului meu. Amin.”

Bărbaţii, soţii erau doar rareori prezenţi la naşteri. Ei vedeau nou-născutul de obicei abia după ce moaşa îl spăla şi îl aşeza în patul proaspăt primenit, lîngă lăuză. Nou-născutul era îmbrăcat în următorul fel: *„lor legat cu făşie să nu fie cîrn la picioare, îi dădeau chimeşuţă, lecrăuaş, ceapţă (o strînje cu primă, să fie rotund la cap), îl învăleau cu făşii şi îl legau cu primă”.*

Pe lîngă asistarea la naştere, moaşa se mai ocupa şi cu altele. Practic ea dădea nume nou-născutului. De obicei copilul se boteza la scurt timp după naştere, mai ales dacă *„n-o fost dă trai”*, adică copilul părea mic, slab. Deseori s-a întîmplat, că imediat după naştere l-au dus *„acasă la popă”*. Lucrul acesta se explica cu credinţa că cine nu e botezat, nu se poate îngropa în cimitir în rînd cu ceilalţi morţi. Dacă copilul se năştea mort, sau a murit înainte de a fi botezat, *„l-or îngropat pă şanţ dă tilin dă cei botezaţi, şi i-o-ngropat fără popă”*. Alta era situaţa cînd împreună cu nou-născutul murea şi mama. În acest caz copilaşul se punea în braţul mamei moarte şi astfel erau îngropaţi, împreună.

Pentru munca sa, moaşa era plătită de obicei cu bani, dar îi plăteau şi cu cereale (porumb, grîu). Activitatea moaşei nu s-a terminat cu actul naşterii. De obicei pînă ajungea copilul la vîrsta de şase săptămîni, venea în fiecare zi, spăla, pieptăna lăuza, spăla hainele nou-născutului. Dar era atentă, ca *„hainile micuţului, dacă le-o splălat şi le-o-ntins afară n-o fost sclobod să le-ajungă sfinţîtu soarelui”*.

Motivul credinţei nu se mai cunoaşte, dar se practica şi în deceniul acesta, probabil pentru apărarea nou-născutului de duhurile rele.

Noul născut

Aproape toate treburile, toate gesturile cu privire la copilul nou-născut, imediat după naştere, sînt dedublate prin elemente magice. Multe credinţe sînt legate de apa în care era scăldat pentru prima dată copilaşul. În apa primei băi se punea busuioc şi apă sfinţită, iar după îmbăiat, apa se arunca într-un loc pe unde nu se prea umbla (pe lîngă gard, în fundul grădinii, lîngă fîntînă). Deseori această apă era aruncată la rădăcinile unui pom, spunîndu-se că nou-născutul să crească la fel de voinic şi frumos ca pomul respectiv.

O perioadă foarte importantă o constituia, atît pentru mamă cît şi pentru sugar, primele şase săptămîni. De perioada aceasta se leagă multe credinţe şi superstiţii, care le-am aflat discutînd cu femei mai în vîrstă din sat. Ca aceste lucruri să fie mai fidele, le scriu aşa, cum mi-au povestit ele, în dialectul chitighăzean:

„Dacă s-o născut pruncuţu o trăbuit să grijască, să nu-l ducă strîgoile. Or pus în leagăn pană dă gîscă, tămîie, măturiţă şi carte de rugăciune. Ardeu sterţu tătă noapte – că atunci nu era villany ca amu –, şi puneu mătura lîngă uşe cu spicele-n sus. O fost ş-aşe, că i-o legat în grumaz căţăl dă ai, să nu s-apropie dă iel strîgoile.”

Pentru copilaşii nebotezaţi cea mai mare primejdie a fost deochiul, *„diuătetu”*. Conform credinţei oamenilor superstiţioşi, deochiul este o putere magică obţinută de la fiinţe supranaturale, prin care cel ce o posedă – printr-o simplă privire cu

răutate, invidie – îi poate îmbolnăvi pe aceia asupra cărora îşi îndrepta ochii. (De aici şi denumirea de + ochi=deochi).

Presupusa stricare, facere de rău, pricinuire a bolii cu privirea este o credinţă răspîndită pe întreg cuprinsul Europei, un aspect iraţional al gîndirii omului simplu. Iar fiindcă orice boală a copilului, (a adultului sau a animalului domestic) precum şi unele defecte trupeşti sau mintale ale omului pot fi considerate drept urmări ale deochiului, de această sferă a credinţelor se leagă un nespus de mare şi variat material folcloric, găsit din abundenţă şi în zona noastră a românilor din Ungaria şi aşa şi la românii din Chitighaz.

Necunoscînd originea bolilor, femeile credeau că copilul care avea ceva sau făcea ceva neobişnuit, este deochiat.

„Pruncuţu să pute diuăte şi aşe, dacă cineva s-o mnirat pă iel. Să nu-l diuată, multe or fost care or pus cuţît la cap, uă cînd s-or uitat la iel, l-or scopit de tri uări."

„Cînd o fost diuătet, o trăbuit să-i descînte. Mere la fîntînă dîpă apă năumblată (apă trasă direpţ dîn fîntînă). Pînă o tras vidire, n-o fost sclobod să-şi tragă aier. O luat apă dîn vidire cu păharu, da o trăbuit să grijască să nu picure dîn păhar nici on strop. O pus în păhar nouă sfărmuri dă pită. Pînă ce cu on cuţît făce tă cruci în păhar zîce dăscînteca:

Să luară nouă morari cu nouă morăriţă
Cu nouă cuţîte, cu nouă furtiţă
Tăt cîntînd şi văirînd
Şi-n pălmi bătînd
Nime-n lume nu le-aude
Numa Maica Sfîntă dîn poarta raiului şi le zîce:
– Da inde mereţi voi nouă morari cu nouă morăriţă
Tă cîntînd şi văitînd şi-n pălmi batînd.
– Da merem la ...
Carne să-i mîncăm
Sînjile să-i bem
Şi noi dă moarte să-i punem.
– Da voi acolo nu mereţ
Mereţ în alba, mereţ în salba
Acolo ieste o pasăre-uasăre
Car'e să-i mîncaţi
Sînjile să-i beţ
Şi voi dă moarte să-i pun'eţ.

Dăscînteca o spune dă tri uări, făce tri cruci în pămînt cu cuţîtu şi sufla dă tri uări. Lucru esta îl face dă tri uări, adicate o zîs dăscînt'ca dă nouă uări, o făcut nouă cruci în pămînt cu cuţîtu, o suflat dă nouă uări şi s-o dus la bet'ag şi i-o dat să beie. I-o făcut cu apa ceie cruce pă frunte, apoi s-o dus la uşe, o

ţîpat pă cîne. Cine n-o ştiut să dăscînte, l-o lins pă frunte dă tri uări. Dăscînteca numa atunci i-o hăznălit, dacă l-o furat, adicate dacă u-o-nvăţat dîpă auzîre."

Tocmai cu credinţa aceasta se explică şi faptul că descîntecul este cunoscut şi într-o altă variantă:

„Doamne-ajută, mare Maica Sfîntă
i-o mă rog ţîie, tu-m ajută mie.
Să luară nouă nurori
Cu nouă strîgoi
cu nouă cuţîte ascuţîte
cu nouă topoară
nouă troci în cap luară.
Să dusără pînă la (Floare)
dîn cap o sclăbiră,
dă pămînt o trîntiră,
sînjile ii-l băură.
(Floare) să să-ntoarcă luminată şi curată
ca arjintu strecurată
ca Maica Sfîntă pă pămînt cînd u-o lăsat
Nimica nu i-o fost
Nimica să nu-i fie
Phi, phi, phi."

Tineri din Chitighaz

La Chitighaz pînă în zilele noastre s-a păstrat obiceiul vizitării lăuzei de către rude, vecini şi prieteni. Dar s-au încetăţenit şi numeroase obiceiuri menite să asigure belşugul de lapte al mamei, care să ocrotească visul şi sănătatea copilului.

Dacă cineva mergea în vizită, *„n-o fost sclobod să şadă pă patu muierii betejite* (= lăuza) *că-i duce ţîţa”*. Mergînd în vizită, de obicei copilului îi duceau nişte bani. Banii îi puneau lîngă copilaş spunînd: *„Io-ţi dau puţîni, Dumnezo îţi deie mulţ.”*

Familie din Chitighaz

„La muiere-i duceu plăcintă (pancove, dospite, plăcintă-ntinsă). O puneu în blid şi o astupau cu dosoi dă cinste, că şi mîncare a fost dă cinste.” Dacă cineva mergea spre seară în vizită cu mîncare, vasele în care era adusă mîncarea nu puteau fi duse înapoi numai în ziua următoare, pentru a nu duce visul copilului.

Somnul copilaşului mai era apărat şi în aşa fel, că femeia fura un fir de păr de la un animal din gospodărie, ca să nu i se fure somnul, şi ca copilul să doarmă aşa de adînc, cum doarme animalul respectiv.

Tot în scopul apărării de rele a copilului, dacă o femeie vizita un sugaci în timpul menstruaţiei, pînă nu atingea copilul, trebuia să spună: *„Io mis urîtă, da pruncu să fie curat”*. Dacă nu spunea, copilul *„să umple cu bube”. Bubile cele aşe-i treceu, dacă l-o spălat cu apa în care şi-o spălat hainile cele urîte.”* În legătură cu această boală, mai precis cu vindecarea ei am aflat şi un alt lucru, şi anume ce se făcea în cazul cînd mama copilului nu ştia că ce, adică cine este motivul îmbolnăvirii:

„Dapu fata me, îţ spun io cum o fost aceie: Pruncu mneu cînd o fost micuţ, apu tă-tă-tăt-tă-tă s-o făcut pă obraz pă barbă carne vie, bube. Bubă dulce să zîce. Ş-apu am vinit cu iel la doctor – că noi atunci am şezut la sălaş – da haba i-o dat leacuri, tă nu s-o tămădit. Mărg cu iel acasă. Şi Peiecoaie tumna-atunci ieşe afară. – Da’ indeaţi fost? Da’ îi spun io că ia uitî-te cum îi, mătuşe. Că mătuşe zîcem cătă ie. – Ha, vai dă tine! D-apu haidiţi înlontru – zîce. Mere acolo la streşină la şanţ, scoate d-acolo aşe o lăcruţă, dă spurcată să gîndeşti. Poţ gîn’i, tăt pravu dî pă tăltiş... Tă’ ciumauă ave acolo, gîndei că-s tă’ boscoane şi o ieguţă d-asta dă sósborszesz. Înt-aceie iera băgat-o pană, şi p-îngă pană on dugău. Iaga tătă lipită dă prav. D-apu io cînd am văzut, ştii! Amu să zîc că nu m-o fost ruşine, d-apu m-am şi temut. Şi scoate d-acolo iaga, şi unje cu

pana ceie ce-oavut în iagă, şi unje pruncu pă barbă. – Numa – zîce – că ştii ce-i asta mătuşii? Asta-i oloi dă săminţă dă ludaie – zîce – rînced. Crede-mă dragă, tătă-tătă-tătă-tătă s-o dăzlipit coajba ceie dî pă prunc. Aşe s-o făcut, gînd'e că-s bumbi dă apă. Tătă-tătă-tătă-tătă s-o dăzlipit coaja pe ceie zî dă pă pruncuţ, ştii – o rămas aşe ptelcuţa ceie poţ gîndi ca pipăruşu cela dă ţîgîră, şi nu s-o mai făcut pînă-i lume bube."

Copilaşul trebuia ferit de deochi şi de schimbat numai pînă la vîrsta de şase săptămîni, pentru că botezul însemna o piatră de hotar în viaţa lui. Prin botez sugaciul era acceptat ca individ aparte în comunitatea sătească, care avea viaţă şi nume propriu. Dar nici mai tîrziu nu au încetat practicile magice menite să apere copilul şi să contribuie la dezvoltarea fizică şi spirituală a acestuia.

Botezul, binecuvîntarea

Recunoaşterea socială, luarea în evidenţă a copilului s-a făcut prin botez. În trecut se grăbeau cu botezul, conform credinţei că „păgînul", adică copilul nebotezat, e expus în mai mare măsură pericolelor duhurilor rele, ca şi cel care e apărat prin botez.

Fetiţe din Chitighaz

Copilul – din princina bolii sau fricii de moarte – putea fi botezat şi de către moaşe. Legea aceasta trăia cu toate că legile bisericeşti au interzis lucrul acesta.

Precum am amintit moaşa putea boteza copilul dacă *„n-o fost dă trai"*, adică

era bolnav. Copii, ori erau bolnavi, ori nu, se boteazau deja cînd erau de cîteva zile, de o săptămînă ca să nu moară nebotezaţi.

La botez copilul era dus de către moaşă şi naşi, *„nănaşi”,* fiindcă mama nu putea să intre în biserică după naştere timp de şase săptămîni (nici din casă nu era voie să iasă).

În vreme ce copilul era dus la biserică la botez, mamă-sa trebuia să practice lucruri care vor influenţa viitorul copilului: *„pînă ce o fost dus pruncu la botez, măsa cite să fie ocoş pruncu, uă cose, făce ceva lucru, să fie harnic”.*

Copilul nebotezat este păgîn, încă este în afara bisericii. El devenea creştin numai după actul botezului. Lucrul acesta l-am aflat din următorul obicei:

„Cînd nănaşe ieşe afară din casă cu pruncu, cînd or mărs la botez zîce: – Merem la beserică şi ducem on păgîn. Cînd or vinit napoi zîce: – Dumnezo vă ierte, am adus on creştin.”

Cînd copilul a împlinit vîrsta de şase săptămîni, îl duceau la biserică la binecuvîntare. Acest obicei se trage din vechimi şi anume este urmărită pilda Mariei, care după naşterea lui Iiisus Hristos la şase săptămîni l-a dus la biserică, unde Simeon l-a binecuvîntat.

În zilele noastre cînd actul botezului şi al binecuvîntării sînt îmbinate, oamenii nu urmăresc toate legile de demult. De exemplu nu toţi părinţii îşi botează copiii la vîrsta de şase săptămîni, prin urmare, în zilele noastre şi mama e prezentă la botezul copilului. Elementele de bază ale actului se practică pînă astăzi în biserică, cu participarea preotului, a părinţilor, a nănaşilor şi – bineînţeles – a nou-născutului.

Copilul e dus la botez de către moaşe şi naşi. Intrînd în biserică, ei se închină lui Dumnezeu, zicînd:

„Închinu-mă cinstitelor Tale patimi
Hristoase mîntuitorul meu.
Închinu-mă cinstitelor Tale patimi
Hristoase mîntuitorul meu.
Închinu-mă îngropării şi învierii Tale,
mult milostive Hristoase al meu.

Închinu-mă îngropării şi învierii Tale celei de a treia zi, suirii la Ceruri, şederii de-a dreapta Tatălui, slăvitei şi a doua iarăşi veniri, atuncea Mîntuitorul meu să nu mă judeci după faptele mele, ticălosul, că Ţie unuia mă şi închin şi pe alt Dumnezeu afară de Tine nu am.

Tu dară, după judecăţile Tale mă mîntuieşte şi mă miluieşte, ca un bun şi de oameni iubitor. Amin.”

„Ş-apu popa vine dîn altari şi îl boteza: îl duce acolo inde să mniruie ş-ap-acolo îl boteza. Trăbuie să-i ţîpe şapca dîn cap, apu îl dăsface dă primă, apu făce cruciţă pe obraz, pă frunte, pă tă locu, apu la picioruţă, ap-apoi ţîpa apă pă iel aice napoi. Şi apoi tăie dîn păr şi îl arde acolo la lumină. Apu şa-mu tăt aşe face, şi acela-i botezu. Şi-apapoi şi-o spus nănaşe numile, 'lu micuţu şi ie că îl apără pă micuţu dă sătana şi joara pîntru iel, îl mărturîseşte. Nănaşe trăbuie să aducă lumina, prima la lumină şi crujma. Crujma ceie aceie iera, că două metăre dă jolji iera, că dă mure, cu crujma ceie să îi facă lipideu dă moarte.”

Copilaş din Chitighaz

Precum am amintit, în zilele noastre botezul şi binecuvîntarea se practică împreună. Dar – asemenea botezului – şi actul binecuvîntării este la fel ca şi în trecut: *„O ţînut sclujbă pă prunc, o citit dîn scriptură textu cela, că Dumnezeu cum iubeşte pruncii. Şi adă-l la botez, şi că Dumnezău cum lapăda pă copilaş dă cătă sătana. Apoi nănaşe trebuie să zîcă credeu: „Cred într-unul Dumnezeu”.*

În legătură cu numele copiiilor se poate spune, că primul-născut băiat de obicei era botezat cu numele tatălui. Numele cele mai des folosite au fost Petru, Gheorghe, Mihai, Ioan. Fetele primeau numele mamei, soacrei, sau a naşei. Cela mai preferate nume de fete erau Florica, Ana, Maria.

Interesant e că dacă murea un copil, următorii copii nu se botezau cu numele aceluia, din cauza fricii că şi copilul acesta va muri.

Cu actul botezului şi al binecuvîntării nou-născutul a intrat în societatea, în comunitatea eterogenă a omenirii care mereu se schimbă cu naşterea continuuă a indivizilor, şi devine un membru relativ independent, de sine stătător.

Bibliografie

Ardelean Iosif-Ioan, *Monografia comunii Chitichaz,* Arad, 1893.

Aszalós Árpád red.: *Kétegyháza története 1919-ig*

Bodrogi Tibor, *A néprajzi terminológia kérdéséhez,* Budapest

Borza Lucia, *Boli, credinţe şi superstiţii – Mărturisiri din Chitighaz*, In: Izvorul. Revistă de etnografie şi folclor, Giula, 1984/1,

Tárkány Szűcs Ernő, *Magyar jogi népszokások,* Gondolat kiadó, 1981. 901.

(Lucrare de diplomă – fragmente,
Institutul Pedagogic Juhász Gyula, Szeghedin, 1989)

Florica Szántó

Proverbe şi zicători din Chitighaz

Proverbele şi zicătorile sînt cunoscute din cele mai vechi timpuri. În literatura română apar deja în secolul al 17-lea, în scrierile cronicarilor. Izvorul lor este viaţa populară, fiind cunoscute sub denumirea zicală, zicătoare. Atît proverbele cît şi zicătorile se caracterizează prin scurtime. Mulţimea lor arată bogăţia şi expresivitatea unei limbi.

În Analele Universităţii Bucureşti din anul 1980 şi în publicaţia lui Ovidiu Bîrlea intitulată Proverbe şi zicători româneşti au fost publicate definiţiile unor renumiţi cercetători, folclorişti despre proverbe şi zicători.

„Proverbul este o frază scurtă, de obicei ritmică, şi uneori rimată, prin care poporul, exprimînd (cel mai adesea metaforic, concis şi sugestiv) rezultatul unei lungi experienţe de viaţă, pronunţă şi o concluzie, un îndemn, o învăţătură, o constatate asupra lumii, constatare ce are de regulă o accentuată nuanţă morală." (George Munteanu)

„La baza proverbului trebuie să existe totdeauna o gîndire filozofică, etică sau socială, formulată în propoziţii categorice de sentinţă, în timp ce locuţiunea sau zicala este mai mult o observaţie, o apostrofă, o constatare, un îndemn sau un blestem, exprimate adeseaori prin simple interjecţii sau cu ajutorul unor cuvinte care sugerează prin ele însele anumite noţiuni sau tipuri de oameni." (Vasile Netea)

„Proverbul constată un fapt şi dă implicit o judecată, pe cînd zicătoarea rămâne la constatarea faptului şi la exprimarea acestei constatări, făcută de multe ori în formă metaforică şi poetică." (I. C. Chiţimia)

„Proverbul porneşte tot de la experienţă, din observarea unor cazuri particulare, se ridică la o generalizare, dar nu rămâne la aceasta, ci se materializează tot în haina unui fapt concret." (Ovidiu Bîrlea)

„Ceea ce le deosebeşte... este tocmai faptul că proverbele reprezintă unităţi sintactice integrale, la nivelul propoziţiei sau al frazei, în timp ce zicătorile idiotismele etc. reprezintă numai părţi, segmente ale propoziţiei sau frazei." (Pavel Ruxăndoiu)

Pornind de la aceste definiţii, în timpul culegerilor din Chitighaz m-am străduit să adun la un loc proverbele şi zicătorile folosite cu mare plăcere de către chitighăzeni. Sînt folosite în conversaţie cu scopul de a sublinia, a accentua sau a legaliza ceea ce au de spus vorbitorii. Unele dintre ele se bazează pe anecdote, unele au un fond real, iar altele prezintă pur şi simplu înţelepciunea omului de la sat. Multe dintre proverbe şi zicători au o nuanţă ironică sau umoristică.

Proverbele şi zicătorile din Chitighaz, împreună cu explicaţiile şi povestirile legate de originea, formarea, inventarea acestora sînt redate în ordine alfabetică.

Amăsură ca Lole cu forteiu.
(Măsoară ca Lole cu „forteiu”.)
Lole era un ţigan sărac din sat. A trăit în jurul anilor 1940. Stătea într-o colibă la marginea satului. Unica mîndrie a lui era munca sa. Făcea tipsii după măsură din tinichea pentru gospodinele din sat. Dar fără centimentru pe care îl înlocuia cu o bucată de lemn, numind-o „forteiu” (din cuvîntul maghiar „fortély”). Se zice dacă cineva măsoară fără centimetru numai după ochi.

Aşe be n'eş că-i cucurbău.
(Aşa bea gîndeşti că-i curcubeu.)
Se spune despre omul beţiv, care bea fără măsură şi fără a alege în băuturi.

Aşe-i dă cu alcamuri.
(Aşa e de cu arcane (?)
Se spune despre omul capricios, cui nu-i poţi face voia, căruia nu ştii cum să te adresezi. Se presupune că cuvîntul „alcamuri” este o variantă a substantivului „arcan” în înţelesul „taină, secret”, ceea ce înseamnă că persoana respectivă are o fire şi însuşiri neînţelese în mintea omenească.

Aşe-i dă gras ca purcelu babii.
(Aşa e de gras ca purcelul babei.)
Se foloseşte în legătură cu omul slab.
La originea zicătoarei stă următoarea snoavă: A fost odată o babă şi un moş. Erau foarte săraci. Toată averea lor era un purcel. Nici bătrînii nu prea aveau ce mînca, dar purcelul. Baba zilnic mergea la coteţ să vadă cît s-a îngrăşat prucelul. Dorind să mănînce din el cît mai curînd, zise moşului: „Hai, bătrînule să tăiem purcelu că aşe-i dă gras dă-i ieşe untura pă cur.”

Aşe-i dă ploiet n'eş că i-o furat cîn'ii straiţa.
(Aşa-i de plouat, gîndeşti că (parcă) i-au furat cîinii traista.)
„A fi ploiet” – înseamnă „a fi abătut, trist” din cauza unei griji, unui ghinion sau insucces, iar dacă acest necaz se datoreşte pierderii traistei cu merinde e un necaz mare. Mai ales dacă ne gîndim la viaţa din trecut a ţăranului. Adesea şi mulţi aveau traistă pe care o duceau la cîmp – drept merinde pentru o zi întreagă doar o bucată de pîine uscată şi o ceapă. „Straiţa” în limbajul chitighăzenilor înseamnă şi „merinde”.

Aşe-i dă sărac ca vin'ere d-îngă Paşti.
(Aşa e de sărac ca vinerea de lîngă Paşti.)
Adică sărac, lipit pămîntului, care toată viaţa lui trăieşte ca alţii numai în vinerea mare, cînd se ţine post sever.

Aşe-i să-i arz urma.
(Aşa-i să-i arzi urma.)

Se zice despre copilul care face ştrengării, pozne.

Aşe-i stă (cu ceva) ca la cîn'e cu uala-n cap.
(Aşa-i şade (cu ceva) ca la cîine cu oala-n cap.)
Exprimă o părere de dispreţ faţă de persoanele care se îmbracă fără gust, purtînd diferite piese de îmbrăcăminte care nu se potrivesc cu împrejurările în care trăiesc, cu vîrsta lor, etc.

Aşe să-mbiie ca iapa (lu Tod'inca) Tod'inchi la iezle goală.
(Aşa să-mbie ca iapa Todinchii la ieslea goală.)
Se întrebuinţează des cînd cineva face nazuri, mofturi, lasă să fie poftit la masă sau servit de multe ori. Zicătoarea are la bază păţania unui om, Todinca şi calul său. Todinca era un om sărac din sat. Avea o iapă foarte slabă. Todinca zicea că iapa lui face nazuri, nu mănîncă dar iapa nici nu avea ce mînca, fiindcă ieslea era goală.

Aşe s-o-ncălţat ca cu opinci dă fer.
(Aşa s-a încălţat ca cu opinci de fier.)
Se spune despre omul păcălit în căsătorie, mai ales despre băiatul care s-a căsătorit cu o fată nu prea cinstită, vrednică de respect, ci mai mult o fiinţă guralivă căreia i se potriveşte un papă-lapte.

Aşe trăieşt'e ca-n sînu l-Avram.
(Aşa trăieşte ca în sînul lui Avram.)
Se zice despre omul care nu duce lipsă de bani, bogăţie, fericire, etc. Corespunde zicătoarei din limba maghiară: „Úgy él, mint Ábrahám kebelében."

Aşe t'e bat dă cîntă pita-n t'in'e.
(Aşa te bat de cîntă pîinea în tine.)
Exprimă o ameninţare cu care mama se adresează copilului cînd acesta comite ceva grav, ceva indignant.

Aşe umblă cu iel ca cu uouu cel roşu.
(Aşa umblă cu el ca şi cu oul cel roşu.)
Adică cu mare grijă să nu-l scape, să nu-l spargă. Referindu-se la persoane respectivul nu îndrăzneşte să spună ceva jignitor. Face totul după voia lui, nu-l contrazice, nu-i face nicio observaţie.

Atîta be pînă stă dracu pup.
(Atîta bea pînă stă dracul pup.)
Atîta be pînă zîce „mă!" cătă cîn'e.
(Atîta bea pînă zice „mă!" către cîine.)
Aşa se caracterizează omul beţiv care bea fără măsură şi pe urmă nu mai ştie să facă deosebire între om şi cîine.

Atîta-i cît ziua dă ieri.
(Atîta e cît ziua de ieri.)
Corespunde expresiei literare: „Cît toate zilele", folosindu-se în legătură cu diferite obiecte care au dimensiuni neobişnuite.

Ave-uar atît'e zîle cît'e uret'.
(Avea-uar atîtea zile cîte urechi.)
Este o dorinţă răutăcioasă adresată duşmanului, celui care îţi vrea răul, să piară, să nu mai aibă decît două zile de a trăi.

Baiu nu vin'e sîngur.
(Baiul nu vine singur.)
Necazul nu vine singur, ceea ce exprimă că după rău numai rău poţi aştepta, un necaz este urmat de obicei de altul.

Bin'e zîci haba n-ai hid'ed'e.
(Bine zici degeaba (hiába) n-ai vioară.)
Zicala exprimă o recunoştinţă faţă de cel ce are dreptate, care imediat află rezolvarea problemelor. În această zicală se împletesc două expresii: „A zice adevărul" şi „a zice cu hid'ed'e" adică „a cînta din vioară".

Bun îi bătrînu la casă.
(Bun e bătrînul la casă.)
Adică e de folos un bătrîn datorită experienţei sale. Expresia se foloseşte şi la adresa unui tînăr, cînd are o idee sănătoasă cu privire la o problemă de rezolvat.

Casa-n spat'e, masa pe jenunt'e.
Sărac, lipit pămîntului care n-are nici casă, nici masă.

Cin'e aleje la urmă culeje.
(Cine alege la urmă culege.)
Este varianta formei literare: Alege pînă culege. Alege mult, pînă ce i-o iau alţii înainte, rămînîndu-i partea cea mai proastă. Chitighăzenii folosesc expresia mai cu seamă în legătură cu tinerii care se hotărăsc greu să se căsătorească.

Cîţ draci în iad şi mai mulţ cu unu.
(Cîţi draci în iad şi mai mulţi cu unul.)
Foarte mulţi, lume multă, o sumedenie de oameni.

Clop cu mîn'eci.
(Pălărie cu mîneci.)
Se spune cînd cineva vrînd să facă un lucru de mare importanţă, munceşte din toate puterile, are mare speranţă în legătură cu acest lucru, şi pînă la urmă nu reuşeşte, se zice cu reavoinţă că a făcut clop cu mîneci, adică nu a făcut nimic.

Cum îi ara aşe-i săcera.
(Cum vei ara aşa vei secera.)
Corespunde proverbului „Cum îţi vei aşterne aşa vei dormi", în sens figurat, are înţelesul: succesul muncii depinde de buna pregătire.

Cum îi dracu aşe-i tămîie.
(Cum e dracul aşa e tămîia.)
Se foloseşte mai ales în legătură cu soţii dacă ambii sînt iresponsabili faţă de copii lor sau sînt neglijenţi, etc. Sensul zicătoarei este cuprins în multe altele ca de exemplu: Cum e sacul aşa-i şi peticul; Ceea ce semeni aceea culegi; Cum e munca aşa e răsplata; Cum e acul, şi cojocul.

Cum ţ-î aşt'erne aşe-i durmi.
(Cum îţi vei aşterne aşa vei dormi.)
Adică poţi face ce vrei, dar şi consecinţele tu le vei suferi, succesul muncii depinde de nivelul pregătirii.

Doarme ca mîţu-n cîlţ.
(Doarme ca mîţul în cîlţ.)
Se spune de pildă despre copilul care doarme liniştit, pe care se vede că are un somn uşor după jocul obositor. Comparaţia se datoreşte faptului că cîlţul şi ghemul sînt jucăriile preferate ale pisicilor care, după jocul lor zburdalnic, se ghemuiesc în cîlţ şi dorm ca duse.

Dacă ţ-î cald/bagă-te su gard.
(Dacă ţi-e cald/bagă-te sub gard.)
Dacă ţ-î frig/ fă-t'e cîrlig
(Dacă ţi-e frig/fă-te cîrlig.)
Versuri hazlii ce se dau ca „sfat" cînd cineva spune: „Uă, cald m-i!" considerînd că sub gard e umbră, şi respectivului acolo nu-i va fi cald, iar dacă se preface cîrlig, nu-i va fi frig, deoarece cu cîrligul se tocmeşte jarul din sobă.

Dă cînd mama m-o făcut.
(De cînd mama m-a făcut.)
Varianta a celei literare: „De cînd maica m-a făcut", adică: de cînd exist, de cînd ştiu, în toată viaţa, niciodată."

Dă dîn craci ca cei săraci.
(Dă din craci ca cei săraci.)
Nu face nimic, pierde timpul. Adesea se dă ca răspuns la întrebarea: „Da, ce mai face...?" „Da, mai dă dîn craci ca cei săraci." Originea zicalei trebuie căutată probabil în timpurile vechi, cînd omul sărac nu avea de lucru nici ca ziler la oamenii mai înstăriţi, nici la el acasă, neavînd nici grădină, nici animale în jurul casei.

Dă la tanda,/ Dă la manda,/ la gură-arsă/ nu rămasă.
(Dă tandei/dă mandei/gurii – arse/nu rămase.)
„Tanda, manda" înseamnă „toată lumea", „şi unul, şi altul", „oricine" iar „gură-arsă" e cel care a gătit mîncarea şi tot gustînd-o s-a ars la gură, mîncarea fiind fierbinte. Înţelesul zicătoarei este deci: cine e prea darnic şi dăruieşte din bunurile sale fără să cugete, pînă la urmă rămîne fără nimic. Adică orice lucru, chiar şi bunătatea faţă de alţii, trebuie să aibă o limită oarecare.

Dă mn'iraz la lume!
(De mirare la lume!)
Adică ceva uimitor, surprinzător, vrednic de admiraţie pentru toată lumea.

Dă nu ieste foc nu ieşe fum.
(Dacă nu e foc nu iese fum.)
Varianta formei literare: „Pînă nu e foc nu iese fum." Adică bîrfeala totdeauna conţine şi ceva adevăr.

Decît în casa muierii mai bin'e-n t'emiţa ţării.
(Decît în casa muierii mai bine în temniţa ţării.)
Aşa zic bărbaţii mîndri, care nu suportă să fie femeia mai bogată decît ei, înaintea căsătoriei.

D-înd'e nu-i nici Dumn'ezo nu ie.
(De unde nu-i nici Dumnezeu nu poate lua.)
Exprimă o încercare fără rost, de prisos dar se zice şi vorbind despre un om sărac că de la dînsul să nu ceri nimic, sau chiar despre un om tîmpit, de la care nu poţi aştepta cuvinte sau cugetări obişnuite, normale.

Duce ca Rascova pă mă-sa, sau
Duce ca dracu pă mă-sa.
(Duce ca Rascova (dracu) pe mamă-sa.)
Adică foarte repede, fără să aibă vreo răspundere de consecinţe. Cine a fost Rascova, nu se mai ştie. După unii ar fi numele dat dracului, după alţii ar fi fost un om din sat care, ducînd-o pe maică-sa cu căruţa, a pierdut-o, mînînd caii foarte repede.

Face dîn ţînţari hărmăsari.
(Face din ţînţar armăsar.)
Se zice despre omul care exagerează, mai adaugă lucruri nereale către cele auzite, sau dă prea mare atenţie unor lucruri neînsemnate. Are sinonimul: a bîrfi.

Fă bin'e ş-aşt'aptă rău.
(Fă bine şi aşteaptă rău.)

Adică fă un bine cuiva şi nu aştepta recunoştinţă. Zicătoarea în sens opus cu „Bine faci, bine găseşti". Aşa să faci vreun serviciu cuiva că nu te va recompensa.

Fă-t'e dobă-n lături!
(Fă-te burtă în lături!)
Se foloseşte în limba chitighăzeană ca o interjecţie după-masă, cînd omul a mîncat mai mult, s-a săturat bine, sau dacă vede şi gustă o mîncare gustoasă.

Ferbe ciortoiu.
Face dîpă iel cu ciortoiu.
(Fierbe ciortoiul. Face după el cu ciortoiul.)
Ciortoiul era un vas de lut – în care erau puse de ex. broască moartă, fasole, porumb etc. – folosit de vrăjitori. Cine a găsit, a atins sau a spart ciortoiul era cuprins de vrajă, de exemplu nu se putea mărita. Oamenii credeau în puterea vrăjitorilor şi le cereau ajutorul. Sperau să-şi atingă scopul prin procedeele magice sau cu ajutorul lui Dumnezeu. Procedeele magice aveau scop binefăcător (de exemplu ajutorarea măritişului), dar şi răuvoitor (de exemplu să-i strice cuiva căsnicia, sau în scop de răzbunare).

Fuje ca dracu dă tămîie.
(Fuge ca dracul de tămîie.)
Aşa se comportă omul laş care n-are nici un pic de curaj în situaţii periculoase.

Gata-i treaba, fert îi curet'u.
(E gata treaba e fiartă varza - în sens de sarmale).
Se foloseşte vorbind despre fapte săvîrşite cînd a schimba mersul lucrurilor deja e imposibil.

Iacă dracu, udă pragu.
(Iată dracul, udă pragul.)
Se zice despre un musafir sosit pe neaşteptare, neinvitat, pe care gazdele nu-l simpatizează şi nu se bucură deloc de dînsul.

I-a fi dă amar ca la mîţa Bodon'ii clisa.
(Îi va fi de amar ca la pisica Bodonii slănina.)
Bodone era un ţigan sărac din sat. A avut o pisică foarte slabă. Bodone nu prea avea nici el de mîncare. Într-o zi pisica s-a furişat în cămară şi a mîncat o bucată destul de mare din slănina găsită acolo. Mîţa nefiind obişnuită cu mîncăruri grele cum e slănina, a crăpat. De aceea această zicală se foloseşte vorbind despre omul nemulţumit, egoist, care acapără totul pentru sine.

Io mis mic, nu şt'iu n'imic,
Tata-i în pod, beleşt'e uaie.

(Eu sînt mic, nu ştiu nimic,
Tata e în pod, jupoaie oaia.)

Aceste versuri se spun atunci cînd cineva divulgă un secret fără să vrea sau fără să ştie că şi-a descoperit taina. La originea zicalei stă o poveste hazlie despre un tată şi un fiu. Tata furase o oaie şi o duse în pod s-o jupoaie. Fiului îi spuse, dacă vine cineva şi întreabă de el, să spună că nu ştie nimic. Cînd un străin veni să caute oaia furată şi întreabă: „Ind'e-i tată-to şi ce face?" – copilul a răspuns cu zicala aceasta.

Îi colţ în pînză.
(E colţ în pînză.)

Mai demult femeile ţeseau la război. Dacă nu erau atente la numărul firelor se făcea colţ în pînză, (colţ=greşeală). Se foloseşte în sens figurat, adică dacă îndrăgostiţii, vecinii sau prietenii s-au certat şi nu mai stau de vorbă.

Îi dracu la icoan'e.
(E dracul la icoane.)

Expresia aceasta se foloseşte cînd într-o familie se întîmplă lucruri neplăcute, cînd e mare tulburare.

Îi mai ocoş uouu ca găiina.
(E mai deştept oul decît găina.)

Se zice de obicei despre copilul care face pe deşteptul faţă de adulţi.

Îi mere bin'e ca la peşt'e-n săt'or.
(Îi merge bine ca la peşte în plasă - săt'or din magh. „szatyor").

Din forma literară: „A se zbate ca peştele pe uscat = a se lupta neputincios cu ceva; a o duce greu."

Îi plin dă bani ca cîn'ile dă pureci.
(E plin de bani ca cîinele de purici.)

Se foloseşte pentru a caracteriza un om bogat.

Îi put'e cuibu ca la pupăză.
(Îi pute cuibul ca la pupăză.)

Se zice despre femeia neglijentă, la care acasă e dezordine, copii îi sînt murdari, etc.

Îi put'e lucru.
(Îi pute lucrul.)

E caracteristic pentru omul leneş, lipsit de voinţă, de energie.

Îi tărcat(ă).
(E tărcat(ă).

Se zice despre omul făţarnic.

Îl aduc io la breazdă.
(Îl aduc eu la brazdă.)
Este o variantă a formei literare: „a aduce pe cineva pe brazdă" adică a aduce pe cineva la calea cea dreaptă, a-l face să se deprindă cu împrejurările, să se acomodeze."

Îş face capu apă şi fundu cărindari.
(Îşi face capul apă şi fundul calendar.)
Are înţelesul: atribuie prea mare importanţă unor lucruri neînsemnate.

La dracu pă uscat.
(La dracul pe uscat.)
Este sinonimul lui: nicăieri. Această zicătoare o folosesc oamenii indispuşi ca răspuns la întrebarea cuiva: „unde mergi?"

La gură-i place
la fund, na drace!
(Gurii îi place, fundului na, drace.)
A mîncat o mîncare ce-i convine, deşi ştie că pînă la urmă se îmbolnăveşte.

La năcaz mare trabă şi mint'e mare.
(La necaz mare trebuie şi minte mare.)
Se foloseşte în legătură cu omul uşuratic care nu-şi recunoaşte tragediile vieţii sale sau nu le ia la cunoştinţă.

Lasă că vin'i-ua iel cu buzăle drîmboiet'e, sau
O rămas cu buzăle drîmboiet'e.
(Lasă că veni-va el (ea) cu buzele drîmboiete;
A rămas cu buzele drîmboiete.)
Forma literară: A rămîne cu buzele umflate = a rămîne înşelat, păcălit, dezamăgit în aşteptările sale.

Lasă-mă lăsa-t'-oi
stăi pită mînca-t'-oi.
(Lasă-mă lăsa-te-voi,
stai pîine mînca-te-voi.)
Este o formă derivată din cea literară: „Lasă-mă să te las", – se spune despre un om lipsit de energie şi de iniţiativă, nepăsător, neglijent comod.

La vigu vremii.
(La capătul vremii - vigul din magh. „vég")
Expresia aceasta se foloseşte la sfîşritul unei povestiri lungi, în conversaţie. Este sinonimul lui: în fine, în sfîrşit.

Lucru cu şoroflu.
(Lucru cu şoroflu – din magh. „sróf").
Sinonimul lui: „lucru mare, ceva rar, extraordinar, realizare de valoare deosebită", lucru săvîrşit cu multă pricepere.

Lucru iut'e put'e.
(Lucrul iute pute.)
Lucrul terminat în scurt timp adeseaori nu e util.

Mai bin'e maţă crepat'e dîcît mîncare prădat'e.
(Mai bine maţe crăpate decît mîncăruri prădate.)
Zice omul în timpul mesei consumînd ultimele bucăţi de mîncare după ce toţi de la masă s-au săturat.

Maica pit'ii ş-a plăcint'ii!
(Maica pîinii şi a plăcintei!)
Expresie folosită drept exclamaţie pentru a exprima uimire în faţa vreunui lucru neaşteptat, vreunei senzaţii.

Marhă-ncălţată!
(Vită încălţată! – din magh. „marha".)
Expresia conţine o judecată negativă formată despre un om prost, lipsit de orice inteligenţă, care seamănă cu un animal în activităţile sale, deosebindu-se de el doar prin faptul că e încălţat ca oamenii, în general.

Mă bagă-nt-o boală!
(Mă bagă într-o boală.)
Are sinonimul: mă sperie. De obicei folosită de omul speriat, pe care l-a ajuns brusc un lucru extraordinar un lucru neaşteptat.

Mere (fuje) ca cîn'ile dă turbă.
(Fuge ca cîinele de turbare.)
Comportarea e trăsătura omului fricos, înspăimîntat.

Mere ca dracu-n popă.
(Merge ca dracul în popă.)
Se foloseşte în timpul unei acţiuni cu succes, adică merge foarte bine.

Mîncaţ, mîncaţ să iasă p-înd'e băgaţ!
(Mîncaţi, mîncaţi să iasă pe unde băgaţi!)
Se foloseşte numai în cerc familial sau între prieteni care cunosc gluma, cu un accent mai blînd.

Mîncă, Folt'e!
(Mănîncă, Folte!)
Zicala e un îndemn cu o nuanţă de judecată la adresa aceluia care mănîncă mult. La originea ei stă povestea unuia cu numele Foltea, care mînca enorm de mult, de-i trebuia, de nu. Adesea se foloseşte şi pentru a atrage atenţia aceluia care nu cunoaşte cumpătare în mîncare.

Mîncă n'eşcă-i lup.
(Mănîncă gîndeşti că-i lup.)
Este formată din forma literară: „A mînca ca un lup" adică foarte mult.

Mîncă (be) pînă nu mai şt'i la cît'e ciasuri îs.
Mîncă pînă ajunje cu jejetu.
(Mănîncă (bea) pînă nu mai şti cît e ceasul.
Mănîncă pînă ajunge cu degetul.)
Se întrebuinţează pentru a caracteriza omul care mănîncă fără măsură.

Mondrăn'eeşt'e ca jidovii cînd cer brumă.
(Mormăieşte ca evreii cînd cer brumă.)
Ceea ce înseamnă că îndrugă cuvinte neînţelese, fără nici o legătură, vorbind ca pentru sine.

N-ajunje nici o pipă dă băgău.
(Nu ajunge nici o pipă de „băgău" – din magh. „bagó").
Se zice despre obiectele fără valoare sau despre lucrul care n-are nici un efect.

N-a mere-n frunt'e danţului.
(Nu va merge în fruntea dansului.)
Adică: nu trebuie să se îmbrace cu hainele cele mai frumoase. Mai demult în fiecare duminică era „joc", care era totodată şi locul de întîlnire a tineretului din sat. Perechile dansau în rînd. Deobicei prima pereche se compunea din cel mai tare şi cel mai bun dansator şi din cea mai frumoasă fată de la joc. A dansa în faţa muzicanţilor era o mare recunoaştere şi cinste.

N-are hăbară!
(N-are habar!)
Varianta expresiei „a nu avea habar de ceva" adică a nu-şi face griji, a nu-i păsa, „a nu-şi bate capul cu ceva". Se foloseşte şi ca răspuns la întrebara „Ce face ...? avînd înţelesul: Mulţumesc, bine!

Nici mn'ireasa nu poat'e fi şi mîndră şi găzdoaie.
(Nici mireasa nu poate fi şi frumoasă şi bogată.)
Expresia este o mîngăiere după o acţiune fără succes. Ne arată să fim reali să nu dorim lucruri inaccesibile.

Nici uăt'ii-n cap nu-i stau bin'e.
(Nici ochii în cap nu-i stau bine.)
Se zice despre omul incalculabil, plin de viclenie.

Noroc bun în beserică! sau *Bună zîua-n beserică!*
(Noroc bun (bună ziua) în biserică!)
Se zice dacă într-o companie un om neînţelegînd pe ceilalţi începe să vorbească despre un alt lucru, sau întreabă cu totul despre altceva, sau dacă cineva face ceva ce nu se cuvine. Această zicătoare are rădăcini chitighăzene. Un om din sat a trăit mulţi ani fără să fi trecut pragul bisericii. Prima dată cînd s-a dus la biserică, necunoscînd regulile bisericeşti a zis: „Noroc bun!" în loc de „Dumnezeu vă ierte!"

Nu băga bet'eşig în min'e!
(Nu băga boală în mine - „bet'eşig" din magh. „betegség")
Cu alte cuvinte: nu mă îmbolnăvi, nu mă necăji, nu mă bate la cap cu prostii care mă enervează. La figurat se foloseşte pentru a exprima uimire, mirare, provocate de o veste neaşteptată, de evenimente de necrezut.

Nu d-aci ş-a face casă cîrnă.
(Nu de aici îşi va face casă cîrnă.)
Şi azi se mai foloseşte subapreciind un lucru sau dacă dăm cuiva ceva neaşpteînd răsplată. Pe vremuri numai oamenii bogaţi (de exemplu notarul) aveau „case cîrne", adică case în forma literei „L" cu mai multe camere. Se ştie că toate casele ţărăneşti erau „drepte", de obicei cu o singură cameră spre stradă.

Nu-i bună nici friptă nici fiartă.
Este varianta formelor literare: „Nici laie, nici bălaie"; „Nici călare, nici pe jos"; „Nici în car, nici în căruţă"; în sensul: nici aşa, nici aşa. La Chitighaz se spune în general despre soacră.

Nu cred nici dacă-ş pun'e sufletu-n palmă.
(Nu-i cred nici dacă îşi pune sufletul în palmă.)
Zicem şi azi despre omul în care nu avem încredere, care ne-a înşelat o dată.

Nu-i dracu aşe dă n'egru pă cum îl feşt'eşt'e.
(Nu-i dracul aşa de negru pe cum îl vopseşte - „feşt'eşt'e" din magh. festi).
Zicătoarea exprimă optimism, speranţă de a afla, chiar şi într-o situaţie grea, ceva bun. Se foloseşte şi pentru încurajarea oamenilor supăraţi, trişti, care exagerează unele dificultăţi.

Nu iel îi cel dîntîi, da deie Dumn'ezo să fiie cel pă urmă.
(Nu el e primul, dar să dea Dumnezeu să fie ultimul.)
Se foloseşte mai cu seamă în legătură cu cei de divorţează. Mai demult era mare ruşine divorţul. Este o formă de mîngîiere.

Nu-i tăt aur ce sclipeşt'e.
(Nu-i tot aur ce sclipeşte.)
Se foloseşte şi în legătură cu persoane şi în legătură cu obiecte. Acest proverb ne atrage atenţia să căutăm şi să cunoaştem adîncul lucrurilor, să nu avem încredere în aparenţe.

Nu lucră cît mîncă.
(Nu lucrează cît mănîncă.)
Astfel se caracterizează omul leneş, dar mîncăcios.

Numa nu-i lucru curat.
(Deloc nu-i lucru curat.)
Adică este ceva la mijlocul lucrului, ceva neobişnuit, ceva inexplicabil, lucrătură a vreunei forţe supranaturale.

Nu merită nici apa dîn pită.
(Nu merită nici apa din pîine.)
Adică nu merită „nici o gură de apă, nici cea mai mică cantitate, nimic." Se spune despre omul care-i leneş, nu lucrează, nu face nici un bine.

Nu mi l-ar trîbîii nici dac-ar străluci ca luciafăru.
(Nu mi l-ar trebui nici dacă ar străluci ca luceafărul.)
Vorbesc aşa mai ales fetele despre feciorii care nu le sînt simpatici (dar şi invers) cînd cineva le propune să se mărite cu ei.

Nu t'amesteca în tărîţă că t'e mîncă porcii.
(Nu te amesteca în tărîţe că te mănîncă porcii.)
Are un înţeles simplu: nu intra în afaceri sau chestiuni care nu-s demne de tine, căci ai s-o păţeşti.

N'-a fuji mîţa!
(Ne va fugi mîţa!)
Exprimă uimirea, bucuria stăpînului casei la intrarea oaspeţilor demult văzuţi şi dragi.

N'eş că-i toloş Pişta.
(Gîndeşti că-i „toloş Pişta" – din magh. „tollas Pista").
Nu se ştie precis cine a fost toloş Pişta dar din sensul zicalei se presupune că s-a ocupat cu strîngerea penelor. De aceea era sărac, rău îmbrăcat, chiar şi zdrenţăros. Chiar şi azi se foloseşte vorbind despre omul îmbrăcat prost, dar care se crede foarte elegant.

N'eşc-o scăpat dîn brînci.
(Gîndeşti că a scăpat din mîini.)

Omul despre care se zice, arată ca un rob scăpat din mîinele paznicilor săi, adică: zdrenţăros, murdar, nepieptănat sau pur şi simplu dezordonat.

O băgat băgău cu ...
(A băgat „băgău" – din magh. „bagó" cu ...)
Se zice despre omul care pînă la sfîrşit n-a ieşit bine cu ceva, a păţit-o, a sfeclit-o.

Ocoşag d-on pui bet'ag.
(„Ocoşag" de un pui „bet'eag" – ocoşag din magh. „okosság", bet'eag din magh. „beteg").
Se foloseşte ca o concluzie despre copilul care face pe deşteptul sau ca o observaţie dispreţuitoare despre vorbele unor oameni semiculţi.

O dat brîncă cu dracu.
(A dat mînă cu dracul.)
Este varianta expresiei literare: „a dat de belea". Se foloseşte ajungînd în relaţii proaste, necunoscute pînă acum.

O luat lume-n cap.
(A luat lumea în cap.)
Se spune ori despre omul care a plecat într-o excursie neobişnuită, pentru mai mult timp, ori despre soţul sau soţia care şi-a părăsit familia.

O perit ca raua dă soare.
(A pierit ca roua de soare.)
Expresie sinonimă cu: a dispărut brusc, după cum soarele absoarbe repede roua de dimineaţă.

O rămas ca Roanca dă beserică.
(A rămas ca Roanca de biserică.)
Adică a întîrziat de undeva.
Roaca, un om din sat, într-o duminică s-a hotărît să meargă la biserică. S-a şi dus, dar cînd a vrut să intre în biserică oamenii ieşau, deja liturghia se terminase.

O sărit ca musca-n zăr. sau *O sărit ca Husar în prai.*
(A sărit ca musca în zer; A sărit ca Husar în marmeladă.)
Indică comportarea unui om lacom, nechibzuit. A doua variantă are la origine o întîmplare hazlie: „Huszár" a fost cîinele unei gospodine din sat. Gospodina gătea marmeladă în curte, într-o căldare, iar cîinele a sărit în căldare.

Poat'e-să da tă păstă cap.
(Se poate da tot peste cap.)
Se foloseşte pentru a accentua că orice încercare e de prisos, fără rost, căci lucrurile întîmplate nu se mai pot schimba.

Pînă-i coada lu Hat'u.
(Pînă-i coada lui „Hat'u" – din magh. „Hattyú").
Ceea ce înseamnă: niciodată, deoarece „Hattyú" era un cîine fără coadă.

Poţ-îi spun'e, poţî-i lăsa.
(Poţi îi spune, poţî-te lăsa.)
Indică sforţări de prisos faţă de un om încăpăţînat.

Predică apă şi be vin.
(Predică apă şi bea vin.)
Se zice despre omul care face una, spune alta, care te sfătuieşte într-un fel, dar el însuşi face contrariul.

Samănă ca pita pă mălai.
(Seamănă ca pîinea cu mălaiul.)
Ceea ce înseamnă că au trăsături, calităţi cu totul deosebite, deci nu seamănă deloc.

Să cîrcîieşt'e ca o găiină cu uou.
(Cărcîie ca o găină cu ou.)
Verbul folosit în forma reflexivă, şi conjugat greşit ca cele de tipul „a citi", în sens corespunde verbului „a cîrîi" sau „a cîrcîi", dacă se referă la păsări. Referindu-se la persoane, zicala înseamnă: a se apuca anevoie de un lucru, a se învîrti de ici-colo fără rost, a fi nehotărît, a nu şti de unde să ia un lucru de la capăt.

S*ă-nt'ind'e ca clisa popii.*
(Se întinde ca slănina preotului.)
Se zice mai ales despre hainele care intră la spălat, pierzîndu-şi forma originală.

Să-ţ astupi tăt'e uălurile.
(Să-ţi astupi toate oalele.)
Se foloseşte vorbind despre un om urît, neîngrijit, desgustător. Mai demult în casa ţăranului apa de băut se afla într-o oală, din care beau toţi. La venirea unui om, după care nimeni n-ar fi băut cu poftă, se astupa ulciorul, ca să nu fie spurcat de acel om.

Sărăcie cu ciucuri verz.
(Sărăcie cu ciucuri verzi.)
Adică sărăcie lucie (cu lustru), sărăcie mare, totală.

Să uită ca la comed'ie.
(Se uită ca la comedie.)
Se spune despre omul care se uită la ceva neobişnuit, uimitor, surprinzător, ieşit din comun.

Să umflă ca d'alu dî la Şiriie.
(Se umflă ca dealul de la Şiria.)
Indică un om care se supără imediat şi se împacă foarte greu.

Sere ca cocoşi-n ciur.
(Sare ca floricelele în ciur.)
Adică sare repede şi sprinten, în dreapta şi stînga ca boabele de porumb cînd se prăjesc în ciur deasupra jarului. În trecut se făceau des „cocoşi", deoarece marţea şi vinerea creştinii posteau, iar floricelele erau considerate mîncare de post.

Suflă-n pisat.
(Suflă în păsat.)
Adică: doarme adînc, horăind, respirînd greu în timpul somnului, dînd un zgomot asemănător celuia pe care îl dă păsatul care fierbe.

Şed'e ca dracu pă ban'.
(Şade ca dracul pe bani.)
Se zice despre omul singuratic care e capabil să şadă îndelungat într-un loc, fără să zică un cuvînt.

Şed'e ca-n zîua dă Paşt'.
(Şade ca în ziua de Paşti.)
Se zice despre omul care stă liniştit cu mîinele în sîn, uitînd de toate lucrurile care îl aşteaptă. Mai demult, în zilele de sărbătoare, orice lucru era considerat „păcat".

Şi moart'e s-o uitat dă iel.
(Şi moartea a uitat de el.)
Se spune despre bătrînii de o vîrstă matusalemică, rămaşi încă în viaţă, ca prin minune, deoarece toţi ceilalţi din generaţia lor au decedat demult.

Ş-on cocian îi mîndru dacă-l îmbreci.
(Şi un cocean e frumos dacă-l îmbraci.)
Se poate spune mai cu seamă cu reavoinţă despre o fată urîtă, slută, dar îmbrăcată în haine frumoase.

T*oarce furcă şi tu fus că io mă dau cu fundu-n sus.*
(Toarce furcă şi tu fus că eu mă dau cu fundul în sus.)
Această zicătoare s-a format desigur pe timpul cînd torsul şi ţesutul era o îndeletnicire obişnuită în fiecare casă ţărănească. Propabil că o femeie trîndavă sau una foarte obosită de atîta amar de lucru şi-o fi exprimat gîndurile în acest fel în versurile hazlii de mai sus.

Tace ca pit'icu.
(Tace ca piticul.)

Arată o comportare negativă a copilului care ştie că e vinovat dar îi e frică să-şi recunoască vina.

Tă dă bai t'e temi şi tă bai t'e ajunje.
(Tot de „bai" te temi şi tot „bai" te ajunge – din magh. „baj".)
Are înţelesul: omul nu poate fi niciodată destul de prudent.

Tă latră ca guda pă stele.
(Tot latră ca cîinele pe stele.)
Se zice despre omul prea vorbăreţ, care nu tace din gură, vorbeşte chiar de nu-l ascultă nimeni.

Tă umblă ca bîta cei dă straje.
(Tot umblă ca bîta pazniculuí.)
Se zice despre omul neastîmpărat, neliniştit, omul mobil, care totdeauna are ceva de făcut. Şi băţul paznicului e mereu în mişcare.

Tras-împins.
Se foloseşte substantival: „on tras-împins" (un tras-împins) = un om de nimic, hoinar, pierde-vară, derbedeu, vagabond.

Trăieşt'e ca mîţa cu cînile.
(Trăieşte ca pisica cu cîinele.)
Varianta literară: „a trăi ca cîinele cu pisica".„A nu se înţelege deloc, a trăi în certuri, în duşmănie."

Te mn'iri că nu ie ruda.
(Te miri că nu ia prajina.)
Exprimă o uimire faţă de omul care e plin de necazuri, dar se stăpîneşte.

Ţîn'e d-a lui ca uărbu dă bîtă.
(Ţine de-ale lui ca orbul de bîtă.)
Se zice despre omul încăpăţînat, pe care nu-l poţi convinge, că n-are dreptate.

T'e-nvaţă n'evoie.
(Te învaţă nevoia.)
Este varianta a zicătoarei: „Nevoia învaţă pe om". Se spune despre o învăţătură cîştigată cu ajutorul forţelor proprii, silit de împrejurări.

Uala pă foc, iepurile-n pădure.
(Oala pe foc, iepurele în pădure.)
Este o variantă a formei literare: „A fi cu borşul la foc şi cu peştele în iaz = a face planuri cu privire la un lucru înainte de a-l poseda, a se lăuda înainte de izbîndă."

Umblă zîua cu lumină.
(Umblă ziua cu lumînare.)
Se întrebuinţează cînd cineva face un lucru inutil, de prisos, datorită ignoranţei sale.

Unu mai dă Doamn'e-ajută.
(Unul mai de Doamne-ajută.)
Se referă la obiecte mai bune, faţă de cele cu care vorbitorul lucrează şi nu reuşeşte.

Urît u-o sfîrt'icat (spint'ecat).
(Urît a spintecat-o.)
Adică: a spus un lucru nemaipomenit, a minţit. Se zice despre omul mincinos.

Vermile pămîntului.
(Viermele pămîntului.)
Se zice despre omul sîrguincios, care nu cunoaşte lene, munceşte din răsputeri, nu şade locului o clipă, angajîndu-se chiar şi a face imposibilul.

Vin'i-i-ar numile.
(Veni-i-ar numele.)
Se zice din reavoinţă despre un om antipatic, despre un duşman de-al nostru, dorindu-i moartea.

Bibliografie

Analele Universităţii Bucureşti, 1980.

Ardelean Iosif – Ioan, *Monografia comunei Chitichaz,* Arad, 1893.

Bîrlea Ovidiu, *Proverbe şi zicători româneşti,* Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1966.

Pop Mihai – Ruxăndoiu Pavel, *Folclor literar românesc,* Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1976.

Vöő István, *Dicţionar de proverbe român-maghiar,* Editura Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1978.

(Lucrare de diplomă – fragmente,
Institutul Pedagogic Juhász Gyula, Szeghedin, 1982)

Ştefan Crâsta

Cine suntem?

– Gânduri la aniversarea Elenei Munteanu Csobai –

Nu demult am avut fericita ocazie de a realiza un portret de televiziune despre una dintre cele două muzeografe, pe care le are comunitatea românească din Ungaria. Emilia şi Elena (Emilia Martin şi Elena Munteanu Csobai) în mintea mea trăiesc ca două gemene, care din când în când apar prin sate şi adună tot felul de „vechituri" materiale şi spirituale. Apoi dispar în muzeele lor de la Ciaba şi Jula ca să prelucreze, să sistematizeze şi să apară cu scrieri sau prelegeri, despre rezultatele cele mai recente ale muncii lor. Cu uimire am aflat că Elena anul acesta a ieşit la pensie – cel puţin oficial – şi că aniversează o vârstă frumoasă, dar pe care, din politeţe şi pentru că oricum nu se cunoaşte, nu o s-o spun aici. Deşi nici pe departe nu mă pot socoti printre cei mai buni cunoscători ai activităţii ei şi nici nu mă aflu printre cei mai apropiaţi de ai ei, îndrăznesc să aşez pe hârtie aceste gânduri, fiind rugat de o apropiată a Elenei.

Nu doresc să vă plictisesc cu cifre şi date seci, dar trebuie să ştim că de profesie Elena Munteanu Csobai este istoric. A terminat două facultăţi. Prima la Institutul Pedagogic din Seghedin, la secţia română şi istorie, iar istorie a mai terminat şi la Universitatea Eötvös Loránd din Budapesta. În timpul activităţii sale de muzeograf a contribuit esenţial la înfiinţarea a trei colecţii de muzeu. Din 1 septembrie 1978, până anul acesta a fost angajată, fără întrerupere, la Munkácsy Mihály, Muzeul Judeţean Bichiş din Bichişciaba, şi aproape toată activitatea ei profesională şi-a dăruit-o cercetării trecutului comunităţii românilor din Ungaria.

Cine suntem? Este titlul scrierii. Ca să înţelegem titlul, vă invit să ne întoarcem în trecut, până la sfârşitul anilor 1960, când Elena era fericita elevă a liceului românesc din Jula. La o terasă de cafenea, împreună cu prietenele savurau o colă, pe atunci rar întâlnită, când un băiat ungur le-a ţintit întrebarea: Cine-s românii din Ungaria? Aveţi vre-un scriitor, poet sau sculptor renumit? Şi fetele au rămas şocate de această întrebare, pentru că despre istoria comunităţii nu ştiau nimic şi nu cunoşteau nici o personalitate remarcabilă. Această întrebare, în viaţa Elenei Munteanu, a apărut ca o scânteie, care a aprins focul curiozităţii în mintea unei adolescente, dornică să cunoască cât mai mult despre trecutul comunităţii mici din care făcea parte. Şi făclia acestei curiozităţi nu s-a stins nici până astăzi, când rodul muncii sale se află în mai multe muzee din Ungaria şi România, când a publicat peste o sută de articole, studii şi recenzii, a organizat în jur de 50 de

expoziţii temporare şi permanente şi a adunat mii de obiecte de colecţie şi toate astea despre românii din Ungaria.

În afara apropiaţilor ei, cred că foarte puţini ştiu despre Elena, că nu s-a născut în Ungaria şi că a devenit cetăţean ungar, numai în anii 1970, înainte să se căsătorească. Cu toate astea are rădăcini adânci în cel mai românesc sat din Ungaria. Mama ei a fost micherechiancă şi s-a căsătorit cu tată-l Elenei, care era moldovean, stabilit la Salonta. Aşa că Elena în fiecare zi, mergând la şcoală a tercut pe lângă renumitul Muzeu Arany János şi când avea ore mai puţine intra la muzeu, şi dacă paznicul de la muzeu nu era tocmai în sală, mai încerca ochelarii lui Arany. „Nimic nu este întâmplător", spune ea, amintindu-şi anii senini ai copilăriei, petrecută într-o familie frumoasă, alături de o soră mai mare ca ea, de o mamă gospodină, venită din Micherechi şi de un tată ceferist, care a încântat-o cu poveştile sale despre Iancu de Hunedoara şi Ştefan Cel Mare. Ca fetiţă, Elena deseori cutreiera România cu trenul, mergând la bunicii din Moldova, ascultând poveşti istorice, de la tată-l său, un om simplu, cu opt clase, dar pasionat de istorie.

Aşa că nu este de mirare că, după terminarea liceului românesc de la Jula – fiindcă familia ei vine în Ungaria ca mama ei să-şi poată vedea mai des părinţii – alege să facă istorie. Ca profesori i-a avut pe renumiţii istorici Szegfű László, Czúth Béla, Kristó Gyula şi Glatz Ferenc.

Una dintre cele mai mari surprize pentru mine a fost când am aflat că Elena şi-a început cariera de muzeograf în renumitul oraş pionieresc al epocii, la Zánka, unde, fiind proaspăt căsătorită, l-a urmat pe soţul ei, care a primit un post de bibliotecar. De muzeul oraşului, de fapt al taberei de pionieri, se leagă prima realizare profesională a Elenei. Acolo, împreună cu nişte colegi au întemeiat co-

La şedinţa Comunităţii Cercetătorilor

Muncă de cercetare cu colegii din Arad

lecţia care prelucrează istoricul mişcării pioniereşti din peste 25 de ţări ale lumii. Această colecţie – am verificat pe Internet – mai există şi în zilele noastre.

Însă Elena Munteanu Csobai a intrat în istoria comunităţii româneşti din Ungaria, prin contribuţia ei la înfiinţarea a două colecţii, extrem de importante pentru cunoaşterea trecutului nostru. Prima este colecţia românească de la Muzeul Judeţean Bichiş, aflat la Bichişciaba şi Jula, iar a doua este colecţia Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria. Pe ambele le îngrijeşte şi administrează, împreună cu colega şi prietena: Emilia Martin. Imaginea perechii de nedespărţit, Elena şi Emilia s-a format în cursul mai multor decenii, din vremea când organizau şi conduceau cele 25 de Tabere Etnografice, adunând o colecţie etnografică şi istorică, de o inestimabilă valoare materială şi spirituală. Cu ocazia acestor tabere au ajuns în toate localităţile cu tradiţie românească. Şi tot în urma experienţei acestor tabere s-au hotărât şi au convins conducerea Uniunii de atunci şi a Vicariatului ortodox să colecţioneze valorile vechi bisericeşti, care în unele localităţi zăceau prin coteţe şi tot felul de depozite abandonate. Aşa s-au găsit o seamă de cărţi vechi, printre care şi o Cazanie a lui Varlaam, veşminte preoţeşti şi obiecte de cult preţioase, care împreună cu arhivele parohiilor au fost adunate şi aduse în depozitele vicariatului de atunci. Azi multe sunt restaurate, puse la punct şi inventariate. Astfel, în două decenii s-a născut o nouă colecţie românească din Ungaria.

Ştiu că o mare dorinţă, neîmplinită, a Elenei este înfiinţarea unui muzeu ortodox român din Ungaria, care, dacă odată se va realiza, va avea, cu siguranţă, în piatra lui de temelie, scris şi numele muzeografei Elena Munteanu Csobai. După mai bine de patru decenii, Elena mărturiseşte că trebuia să-i spună băiatului de la cofetăria din Jula, că avem şi noi un Moise Nicoară, un mare teolog care a luptat pentru autonomia bisericească românească, un Gheorghe Pomuţ, ajuns general în SUA şi care a negociat cumpărarea Alascăi de la Rusia, un David Voniga, poetul cu revista sa românească şi multe alte personalităţi, descoperite din ambiţia intelectuală, de a arăta lumii că şi noi existăm, şi noi valorăm ceva în această cavalcadă etnică din centrul Europei.

Soarta personală a Elenei este atât de tipică comunităţii noastre, pentru că în timpul zilelor filmate mi-a povestit că tată-l său niciodată nu a învăţat bine ungureşte, iar fetele ei, din care cea mai mare i-a dăruit deja şi nepoţi, deseori îi reproşează că nu le-a învăţat româneşte... Este soarta unei familii, dureros de adevărată, care oglindeşte fragiditatea românismului nostru, de care este atât de legată şi Elena.

„Sunt foarte fericită, pentru că toată viaţa mea am făcut ceea ce mi-a plăcut. Sunt mândră de faptul că astăzi ştim cine suntem noi, românii din Ungaria” – spune Elena în concluzia portretului de televiziune. Împreună cu prietenii, cunoscuţii sau pur şi simplu admiratorii mai apropiaţi sau mai îndepărtaţi, permite-ne, Elena să ne exprimăm recunoştinţa şi să-ţi dorim La mulţi ani!

La vernisajul expoziţiei Cânepa de la etnologie la ecologie

Cuprins

BERÉNYI Maria
Doine despre personalităţi istorice 3

OZSVÁTH Gábor Dániel
Credinţe, superstiţii şi metode populare de prevenire şi tămăduire
a bolilor la românii din Ungaria 17

AMBRUŞ Maria
Obiceiurile legate de naştere la românii din Chitighaz 32

SZÁNTÓ Florica
Proverbe şi zicători din Chitighaz 45

CRÂSTA Ştefan
Cine suntem? Gânduri la aniversarea Elenei Munteanu Csobai 63

Tehnoredactare: Emilia Martin
Tiparul: Mozi Nyomda Bt., Békéscsaba
Director executiv: GARAI György